

ISSN 2227-1864

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ**

ВІСНИК

**ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

імені В. Н. КАРАЗІНА

Серія «ФІЛОЛОГІЯ»

ВИПУСК 90

Заснована 1965 р.

Харків-2022

Вісник містить оригінальні статті, присвячені актуальним проблемам сучасного літературознавства та мовознавства. Для науковців, аспірантів, докторантів, студентів філологічного напрямку та всіх, хто цікавиться проблемами філології.

Вісник є фаховим виданням в галузі філологічних наук (спеціальність 035 Філологія), Категорія "Б" (Наказ Міністерства освіти та науки України № 409 від 17.03.2020 р.)

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (протокол № 10 від 27.06.2022)

Редакційна колегія:

Головний редактор: Попов С. Л., д. філол. н., проф. факультету російської мови, Інститут інтернаціональних досліджень Університету імені Сунь Ятсена (Гуанчжоу, Китай)

Заступник головного редактора: Безхутрий Ю. М., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Відповідальний секретар: Шеховцова Т. А., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Бондаренко Є. В., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Борзенко О. І., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Гармаш Л. В., д. філол. н., проф., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Україна)

Добровольська О. Я., д. філол. наук, доц., проф. кафедри іноземної філології та перекладу, Національний транспортний університет (Київ, Україна)

Зельдович Г. М., д. філол. н., проф., зав. кафедри семіотики, Інститут прикладної лінгвістики Варшавського університету (Польща)

Ільїнська Н. І., д. філол. наук, проф., Херсонський державний університет (Україна)

Ісиченко Ю. А. (архиєп. Ігор Ісиченко), д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Мережинська Г. Ю., д. філол. н., проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)

Московкіна І. І., д. філол. н., проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Помогайбо Ю. О., канд. філол. н., доц., Одеський національний університет імені І. І. Мечникова (Україна)

Разуменко І. В., канд. філол. наук, проф., Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди (Україна)

Чернцова О. В., докт. філол. наук, доц., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Шопін П. Ю., доктор філософії, PhD in German, постдокторський науковий співробітник; гостьовий дослідник, Фонд Олександра фон Гумбольдта, Інститут славистики і угарології Гумбольдтського університету Берліна (Німеччина)

Технічний редактор: Гребенщикова О. Г., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (Україна)

Адреса редакційної колегії: 61022, Харків, майдан Свободи, 4, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, філологічний факультет, кімн. II-36, тел. 707-53-54.

E-mail: philology@karazin.ua, rus.lit@karazin.ua

Web-pages: <http://periodicals.karazin.ua/philology>

http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/Visnyk_Philology.html, (Open Journal System)

Статті друкуються в авторській редакції.

Статті пройшли подвійне сліпе рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію KB № 21559-11459P від 20.08.2015

ISSN 2227-1864

**MINISTRY OF EDUCATION AND
SCIENCE OF UKRAINE**

The Journal

OF

**V. N. KARAZIN KHARKIV NATIONAL
UNIVERSITY**

Series **“PHILOLOGY”**

ISSUE 89

Founded in 1965

Kharkiv-2022

The Journal contains original articles about topical issues of modern linguistics and study of literature. For scientists, postgraduate and doctoral students, students of philology and for everyone who is interested in philology problems.

The Journal is a professional publication in the field of philological sciences (Specialty 035 «Philology»), category B (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 409 from 17.03.2020)

Approved for publication by the Academic Council of V. N. Karazin Kharkiv National University decision (protocol № 10 27.06.2022)

Editorial board:

Editor-in-chief: Popov S. L., Doctor of Philology, Professor of the Department of Russian, School of International Studies, Sun Yat-sen University (Guangzhou, China)

Deputy Editor-in-chief: Bezkhoutry Y. M., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Executive Secretary: Shekhovtsova T. A., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Bondarenko Y. V., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Borzenko O. I., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Chern'tsova O. V. Doctor of Philology, Associate Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Harmash L. V., Doctor of Philology, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Dobrovolska O. J., Doctor of Philology, Professor, National Transport University (Kyiv, Ukraine)

Zeldovich G. M., Doctor of Philology, Professor, University of Warsaw (Poland)

Isichenko Y. A., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Ilinska, N. I., Doctor of Philology, Professor, Kherson State University (Ukraine)

Merezhinskaya A. Y., Doctor of Philology, Professor, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine)

Moskovkina I. I., Doctor of Philology, Professor, V. N. Karazin Kharkiv National University (Ukraine)

Pomohaibo J. O., Phd in Philology, Associate Professor, Odessa I. I. Mechnikov National University (Ukraine)

Razumenko I. V., Phd in Philology, Professor, H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Ukraine)

Shopin P. Y., PhD in German, Postdoctoral Research Fellow, Visiting Researcher, Alexander von Humboldt Foundation,

Institute of Slavic and Hungarian Studies at the Humboldt University of Berlin (Germany)

Technical editor: Hrebenshchukova O. G., V. N. Karazin KhNU (Ukraine)

Editorial address: 61022, Ukraine, Kharkiv, Svobody Square, 4, V. N. Karazin Kharkiv National University, School of Philology, office 2-36, tel. (057) 707-53-54.

E-mail: philology@karazin.ua, rus.lit@karazin.ua

Web-pages: <http://periodicals.karazin.ua/philology>
http://www-philology.univer.kharkov.ua/nauka/visnyk_Philology.html,

The articles are printed in the author's edition.

All articles are double blind peer-reviewed.

The certificate of state registration: KB № 21559-11459P from 20.08.2015

ЗМІСТ

Мовознавство

<i>Крапива Ю. В., Сухенко А. В.</i> Президентські дебати (на матеріалі передвиборчої кампанії 2020 р. у США).....	6
<i>Шуляк С. А.</i> Особливості функціонування лексеми <i>кров</i> у текстах українських народних замовлянь.....	11
<i>Дудок А. Р.</i> Інноваційна семантика префіксальних дієслів сучасної англійської мови.....	18

Літературознавство

<i>Андрейчикова О. А.</i> «Не-герої» антиутопії: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» в контексті сучасної літератури.....	23
<i>Маханьков Є. А., Склярова Т. В.</i> Тінь Бродського над імперією Пелевіна.....	28

Рецензії

<i>Чернцова О. В.</i> Рецензія на монографію Радчук О. В. «Лінгвокогнітивна репрезентація поняття «відсутність» в російській мові».....	34
---	----

На пошану

Юрій Миколайович Безхутрий: життя, віддане університетові.....	38
--	----

TABLE OF CONTENTS

Linguistics

<i>Krapiyva Yuliia, Sukhenko Anna</i> Presidential debate (on the Material of the 2020 Election Campaign in the USA).....	6
<i>Shuliak Svitlana</i> Features of the functioning of the lexeme <i>blood</i> in the texts of Ukrainian folk spells.....	11
<i>Dudok Anna</i> Innovative semantics of modern English prefixal verbs.....	18

Study of literature

<i>Andreichykova Olena</i> Non-heroic heroes of the dystopia: the novel <i>Never Let Me Go</i> by Kazuo Ishiguro in the context of modern literature.....	23
<i>Makhankov Yevhen, Skliarova Tetiana</i> Brotsky's shadow over Pelevin's empire.....	28

Reviews

<i>Cherntsova Olena</i> Review of the monograph "Linguocognitive representation of the notion "absence" in the Russian language.....	34
---	----

In honour

Yurii Bezkhutryi: life dedicated to the university.....	38
---	----

МОВОЗНАВСТВО

DOI: 10.26565/2227-1864-2022-90-01

UDK 808.53:32

Presidential Debate (on the material of the 2020 Election Campaign in the USA)

Yuliia Krapyva

PhD (Philology), Associate Professor of General and Applied Linguistics Department,

V. N. Karazin Kharkiv National University

(4 Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine);

e-mail: krapyva@karazin.ua; <https://orcid.org/0000-0002-8639-1641>

Anna Sukhenko

the 4th year student of the Bachelor Degree (Philology),

V. N. Karazin Kharkiv National University

(4 Maidan Svobody, Kharkiv, 61022, Ukraine);

e-mail: annsukhenko7@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0001-9924-626X>

The paper in question is devoted to the study of political debates which are held during the presidential election campaign, based on the first debate between the Republican nominee D. Trump and the Democratic nominee J. Biden in the USA.

The above mentioned phenomenon is studied from the standpoint of communicative linguistics. During political communication the debate in its classical meaning tends to such a form of controversy as polemics, in which the main efforts of the debaters are focused on the asserting their views on the issue under discussion rather than seeking consensus. Presidential debate has the features of the conflict discourse.

The debaters compete for the electorate sympathy, with the main goal being to win power. The communicants' intention to defeat the opponent and to get the votes determines the optimal way to implement it. The candidates exploit two principal communicative strategies, namely to create and maintain a positive self-image, as well as to discredit the opponent. To realize the first strategy the following tactics are used: positive presenting of the situation, self-praising, promising, and denying the allegation. The tactics of blackening of the competitor, accusing the opponent, insulting and threatening the other debater are effective to implement the second strategy.

The analysis of the US presidential debate dated September 29, 2020 has revealed that the choice of tactics primarily depends on the following parameters: 1) the topic under discussion, 2) the official status of the debater (it is crucial whether the participant of the event is the incumbent or not), 3) the political past of the candidate.

During the debate under consideration both nominees were vulnerable to criticism, as D. Trump was the incumbent president and J. Biden had a long track record, including his serving as the vice-president under B. Obama (2009–2017). The attempts of both parties to evade direct questions of the moderator and to destabilize the opponent's emotional state with the help of verbal aggression were observed.

Key words: political communication, debate, political debate, presidential debate, conflict discourse, communicative strategy, communicative tactic

Political debate is a type of political communication that has emerged as a result of a long period of transformation of the art to participate in the discussion. In the life of a democratic society the role of the political debates, including presidential one, is difficult to overestimate as the choice of the head of the state, depending on the form of the governing in the country and, consequently, the authority of this figure, can to some extent (in the definite cases indirectly) influence the general political course as well as the realization of the rights and liberties of the citizens. The stated confirms **the relevance of the research topic** connected with this complex and ambivalent object.

For many centuries the phenomenon of debate was the object of classical rhetoric which considers it to be the sort of the public dispute [1, p. 41], characterizing it as *eristic* (the adjective comes from the Greek word *eristikos*, meaning “fond of wrangling” [11]). It should be noted that for the debaters the argument itself and the eloquence are more important than the approaching the truth. As you see, in contrast to the dialogue, the debate is not collaborative but combative as its goal is to search the faults in the opponent's position and to criticize their arguments defending your own view.

In the English terms dictionary the word “debate” is defined as “a formal discussion in a public meeting or legislature, in which opposing arguments are presented” [9]. The definition in question highlights the

official status of the discussion and the opposition of the expressed opinions.

In turn, a political debate is qualified as the exchange of opinions on a burning political issue between participants of the event" [5, p. 170]. There are different types of political debates (parliamentary, interparty as well as presidential). The latter is held during the election campaign and is aimed at forming the image of a presidential candidate.

It is declared that presidential debates "provide a unique opportunity to hear directly from the candidates at the same time" [12]. The signals sent through their answers to the questions concern the following five items: 1) an overall theme to which the candidate returns to during the event (the so called hook or soundbite for the voter); 2) the type of leadership practised by the presidential candidate; 3) the nominee's traits which define their presidency; 4) the values and hopes shared with the audience; 5) unintended messages (poorly chosen words and nonverbal behaviour) [12].

The objective of our research is to study the above mentioned phenomenon from the standpoint of communicative linguistics and to determine the peculiar features of the 2020 presidential debate in the United States of America.

The communicative goal of this type of activities is to draw the sympathy of the electorate. The participants of the debate do not communicate with the voters directly but the audience is the main target of their speeches. In the study to determine what is more crucial: the appearance or the substance during the election campaign, C. Boussalis and T. Coan state that the politicians "have strong incentives to use their communication to positively impress and persuade voters" [8].

In most cases the presidential debate stands out for being bitter strife. During political communication the debate in its classical meaning tends to such a form of controversy as polemics (from the Greek *polemikos* which means "warlike" or "hostile" [15]), in which the main efforts of the debaters are focused on the asserting their views on the issue under discussion rather than finding common ground that unites different points of view [4, p. 364].

Contrasting the conflict discourse and the discourse of coordination, the compilers of "Polity'chna Abetka" ("Political Alphabet") attribute the debate to the discourse of the first of these types [3, p. 88], which breaks the cooperative principle as the debaters ignore the rules of effective conversational communication known as P. Grice's maxims [14].

S. Formanova compares the conflict with the sports competition as well as with the court trial when the chairman begins and ends the discussion, allows the debaters to take the floor by turn, observes the rules, "extinguishes the fire" if the participants are truculent [6, p. 141].

During the presidential debate the communicative activities are subordinated to the general goal to win the support of the electorate. This goal is achieved by using some strategies. This term in general means "a teleological course of action undertaken to achieve a particular goal in an optimal way" [13, p. 282].

If we speak about the communicative strategy the notion of intention should be applied. In particular, T. Pasternak defines the communicative strategy as the realization of the speaker's intention to achieve the goal [2, p. 215]. The two main strategies can be traced in this type of debate: 1) to create and maintain a positive self-image, 2) to discredit the opponent.

To realize the general strategy different tactics are employed. The communicative tactic is considered a specific way to implement the planned strategy. K. Artym stresses that the appropriate tactics should be chosen as they "are not universal and effective in all situations" [7, p. 242].

The material of our research is the transcript of the US presidential debate dated September 29, 2020 [10]. The debate was held between the Republican nominee Donald Trump and his Democrat challenger Joe Biden. The topics for the discussion were chosen by the moderator – the Fox News journalist Chris Wallace. The main topics discussed were as follows: 1) the appointment of a Justice of the Supreme Court (the health care was actively discussed during this segment), 2) Covid-19 pandemic, 3) the economy, 4) the race issues (the question of law and order was raised in this segment), 5) the protests and violence in the cities, 6) the prospects of the country in case of voting for the definite candidate (the thorny problem of climate change was brought in the discussion).

The peculiar feature of the debate in question is that its participants were trying to evade the direct questions of the moderator and to shift the flow of the discussion to the theme which debating was uncomfortable for the opponent because of the sensitiveness in this point.

The analysis of the debaters' lines has shown that the commonly used tactics to implement the first strategy (to create and maintain a positive self-image) are as follows: positive presenting of the situation, self-praising, promising, and denying the allegation. The second strategy (to discredit the opponent) is mainly realized by the tactics of blackening of the competitor, accusing the opponent, insulting and threatening the other debater.

When analyzing the topics separately you can determine which tactics and with what intention each of the debaters turned to on September 29, 2020.

The first question was put to the incumbent president who used this as a good opportunity to speak about the victory of the Republicans and their right to choose the nominee to the Supreme Court. The tactic of positive presentation of the situation to realize the general strategy to create and maintain a positive self-image is fulfilled by the exploitation of the adjectives with positive connotation such as "*fantastic*", "*outstanding*", the comparison "*as good as anybody*",

the superlative degree of the adjective “*greatest*”. The verb “*to win*” is used several times in D. Trump’s speech to support his self-image as a part of the whole positive context.

The opposite tactic – the tactic of blackening the opponent by depreciating the nominee’s party – was readily added to the first one. For example: “... *the Democrats, they wouldn’t even think about not doing it*” [10].

At the 6 minute of the debate J. Biden started his attack using the tactic of blaming: “... *what’s at stake here is the President’s made it clear, he wants to get rid of the Affordable Care Act ... which will strip 20 million people from having health insurance now, if it goes into court*” [10]. The difficult Covid-19 situation was eagerly introduced into the discussion: “... *the 200,000 people that have died on his watch, how many of those have survived? Well, there’s seven million people that contracted COVID*” [10]. The fact of using quantitative data should not be ignored. It can be explained by the intention to add some weight to the arguments which results in the increased level of trust in the speaker’s words.

Remembering that the best tactic to defend oneself is to accuse the other, the Republican nominee used the same tactic of blaming: “*you’ve had 308,000 military people dying because you couldn’t provide them proper healthcare in the military. So don’t tell me about this*” [10].

The above mentioned tactic was repeated in the following lines: “*And if you were here, it wouldn’t be 200, it would be two million people because you were very late on the draw. You didn’t want me to ban China, which was heavily infected. You didn’t want me to ban Europe*” [10].

The debater is to choose those theses which do not contradict the party agenda. It is made obvious in the following statement: “*The platform of the Democratic Party is what I, in fact, approved of*” [10].

The discussion concerning Obamacare was not constructive: D. Trump as its opponent was criticizing this system and its main aspect – the individual mandate – by using the attributes “*the worst*” and “*the most unpopular*”. On this background the nominee was praising his healthcare plan: “*I’m cutting the drug prices... which no president has courage to do*” [10]. The lessening of the medical sector financing was grounded by accusing the predecessors including J. Biden: “*You could have done it during your 47 year period in government, but you didn’t do it*” [10].

Both nominees were firm denying the allegations of the opponent. J. Biden’s lines are the very illustration of this: “*That’s simply not true*” [10] or “*The fact is that everything he’s saying so far is simply a lie. I’m not here to call out his lies. Everybody knows he’s a liar*” [10].

In the struggle for the voters the opponents spare no means. For example, the tactic of insulting

was applied when D. Trump made a rude remark about the opponent’s school progress: “*You graduated last in your class not first in your class*” [10]. It was quite a difficult task for the moderator to stabilize the situation and resume the productive course of the debate. The first segment of the debate was finished by an absolutely chaotic exchange of remarks.

The second announced subject was Covid-19. As the topic was very burning for the incumbent president the opponent readily employed the tactic of blaming that had already been used in connection with this point in the previous segment, starting with the statics: “*40,000 people a day are contracting Covid... between 750 and 100 people a day are dying*” [10]. J. Biden went on his attack bringing into play more serious incrimination: “*When he was presented with that number, he said, “It is what it is”. The President has no plan. He knew all the way back in February how serious this crisis was. What did he do? He’s on tape as acknowledging he knew it. He said he didn’t tell us or give people a warning of it because he didn’t want to panic the American people. You don’t panic. He panicked*” [10].

To justifying himself D. Trump quoted the words of the Democrat governors as to his ability to cope with the pandemic characterizing his deeds as “*phenomenal*”.

Sensing Biden’s superiority in the pandemic issue, D. Trump was glad to change the topic of the discussion. The third subject suggested by the moderator was the economy. The Republican nominee did his best to emphasize his achievements by exploiting the tactic of self-praising: “*We built the greatest economy in history*” [10]. But the question concerning taxes was put by the moderator. Thus J. Biden was given carte blanche to interrogate his opponent about the tax returns. D. Trump made excuses blaming the tax code established during the Obama government but the Democratic nominee was persistent in his accusation and pointed to the fact that the only person to blame was his opponent, not the laws. Simultaneously J. Biden used the tactic of promising: “*I’m going to eliminate the Trump tax cuts*” [10].

Some conclusions are beginning to emerge from our analysis. It is clear that during the debate the choice of tactics primarily depends on the following parameters: 1) the topic under discussion, 2) the official status of the debater (it is crucial whether the participant of the event is the incumbent or not), 3) the political past of the candidate (the more “sins” can be revealed the more questions are put to the nominee, as a result, the tougher their behavior and verbal repertoire is).

As to the general impression of the 2020 US presidential debate the issues chosen for the discussion were well selected, they were urgent for the audience and helped to reveal the candidate’s traits and leadership capacity. The debaters were ready not only to paint a rosy picture of the situation but to blame and even to offend the opponent in order to dispirit him. The last tactic is very risky but, as we see, all the means

are used to win the struggle to achieve the ultimate goal – power.

D. Trump's being the incumbent president was a contributory factor to his opponent who, in turn, was vulnerable because of many imperfections during his holding office under B. Obama. Both candidates were trying to demoralize the opponent wearing him out by criticism and insults as verbal aggression causes negative emotions. The conflict

communicative behavior aimed at constant fault-finding is the principle course of action during the presidential debate. Being dramatic and tempestuous makes this discussion the centre of national and international media events.

The explicit and implicit means to start and escalate verbal aggression during the debate is the object of potential future research.

Список використаної літератури

1. Ораторське мистецтво: навчально-методичний посібник / за ред. І. М. Плотницької, О. П. Левченко. 2-е вид., стер. Київ: НАДУ, 2011. 128 с.
2. Пастернак Т. А. Комунікативна стратегія як конститутивна характеристика дискурсу. *Наукові записки Острозької академії*. Серія «Філологічна». Острог, 2013. Вип. 38. С. 215–217.
3. Політична абетка: матеріали для практичного використання / За наук. ред. док. наук держ. упр. О. В. Радченка; Редактор-упорядник А. В. Карташов, [авт.-упоряд. А. Ю. Геращенко, М. Д. Городок, А. В. Карташов, К. В. Плоский, О. В. Радченко, В. С. Радчук, О. Г. Солонтай, О. М. Спугай, В. М. Стах, О. Л. Храбан]. Вид. 8-е, доп. і перероб. Харків: Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2010. 328 с.
4. Політологічна енциклопедія: навч. посібник / укл.: Карасевич А. О., Шачковська Л. С. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2016. Кн. 5. 710 с.
5. Політологічний словник: навч. посібник / За ред. М. Ф. Головатого та О. В. Антонюка. Київ: МАУП, 2005. 792 с.
6. Форманова С. В. Сценарій «сварка» в аспекті конфліктного дискурсу. *Записки з українського мовознавства*. 2017. Вип. 24(2). С. 139–148.
7. Artym K. Verbalization of communicative strategies and tactics in the speech genre of parliamentary debate (based on debates in the House of Commons on March 25, 2013). *Computer Sciences and Engineering 2013 (CSE-2013)*, 21–23 November 2013, Lviv, Ukraine. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23811/1/88-242-247.pdf> (accessed 30 September 2021).
8. Boussalis C., Coan T. G. Facing the Electorate: Computational Approaches to the Study of Nonverbal Communication and Voter Impression Formation. Abstract. *Political Communication*. 2021. Vol. 38. Issue 1–2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10584609.2020.1784327> (accessed 30 September 2021). DOI: <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1784327>
9. Debate. *Academic*. URL: https://terms_en.en-academic.com/11383/debate (accessed 30 September 2021).
10. Donald Trump & Joe Biden 1st Presidential Debate Transcript 2020. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-1st-presidential-debate-transcript-2020> (accessed 30 September 2021).
11. Eristic. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/eristic> (accessed 30 September 2021).
12. Jerry C. Five things to listen for during a presidential debate. *National Museum of American History*. URL: <https://americanhistory.si.edu/blog/five-things-presidential-debate> (accessed 30 September 2021).
13. Kearns J. Strategies. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by M. Baker and G. Saldanha. 2nd edition. London and New York, 2011. P. 282–285.
14. Paul Grice. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/grice/> (accessed 30 September 2021).
15. Polemics. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/polemics> (accessed 30 September 2021).

Надійшла до редакції 24 листопада 2021 р.

Прийнята до друку 28 грудня 2021 р.

References

1. Orators`ke my`stecztvo (2011) / ed. by I. M. Plotny`cz`ka, O. P. Levchenko. Kyiv: NADU. 128 p.
2. Pasternak, T. A. (2013). Komunikaty`vna strategiya yak konstytuty`vna karakterysty`ka dy`skursu. *Naukovi zapy`sky` Ostroz`koyi akademiyi*. Seriya "Filologichna". Ostrog, 38, 215–217.
3. Polity`chna abetka (2010) / ed. by O. V. Radchenko. Kharkiv: "DokNaukDerzhUpr". 328 p.
4. Politologichna ency`klopediya (2016) / ed. by A. O. Karasevy`ch, L. S. Shachkovs`ka. Uman`: FOP Zhovty`j O.O. Vol. 5. 710 p.
5. Politologichny`j slovny`k (2005) / ed. by M. F. Golovaty`j, O. V. Antonyuk. Kyiv: MAUP. 792 p.
6. Formanova, S. V. (2017). Scenarij "svarka" v aspekti konfliktного dy`skursu. *Zapy`sky` z ukraiyins`kogo movoznavstva*, 42(2), 139–148.

7. Artym, K. Verbalization of communicative strategies and tactics in the speech genre of parliamentary debate (based on debates in the House of Commons on March 25, 2013). *Computer Sciences and Engineering 2013 (CSE-2013)*, 21–23 November 2013, Lviv, Ukraine. URL: <http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/23811/1/88-242-247.pdf>.
8. Boussalis, C., Coan, T. G. (2021). Facing the Electorate: Computational Approaches to the Study of Nonverbal Communication and Voter Impression Formation. Abstract. *Political Communication*, 38: 1–2. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10584609.2020.1784327>. DOI: <https://doi.org/10.1080/10584609.2020.1784327>
9. Debate. *Academic*. URL: https://terms_en.en-academic.com/11383/debate.
10. Donald Trump & Joe Biden 1st Presidential Debate Transcript 2020. URL: <https://www.rev.com/blog/transcripts/donald-trump-joe-biden-1st-presidential-debate-transcript-2020>.
11. Eristic. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/eristic>.
12. Jerry, C. Five things to listen for during a presidential debate. *National Museum of American History*. URL: <https://americanhistory.si.edu/blog/five-things-presidential-debate>.
13. Kearns, J. (2011). Strategies. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* / ed. by M. Baker and G. Saldanha. 2nd edition. London and New York, 282–285.
14. Paul Grice. *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. URL: <https://plato.stanford.edu/entries/grice/>.
15. Polemics. *Merriam-Webster Dictionary*. URL: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/polemics>.

Submitted November 24, 2021.

Accepted December 28, 2021.

Юлія Василівна Крапива, кандидат філологічних наук, доцент кафедри загального та прикладного мовознавства, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи 4, Харків-22, 61022, Україна); e-mail: krapyva@karazin.ua; <http://orcid.org/0000-0002-8639-1641>

Анна Володимирівна Сухенко, студентка 4 курсу бакалаврського рівня спеціальності 035 Філологія, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна (майдан Свободи 4, Харків-22, 61022, Україна); e-mail: annsuhenko7@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0001-9924-626X>

Президентські дебати (на матеріалі передвиборчої кампанії 2020 р. у США)

Статтю присвячено вивченню особливостей політичних дебатів, які проводять під час виборів президента країни, зокрема у США. Матеріалом дослідження слугували перші дебати, що відбувалися між представником Республіканської партії Д. Трампом та представником Демократичної партії Дж. Байденом.

Президентські дебати розглянуто з позицій комунікативної лінгвістики. Під час політичної комунікації дебати у їх класичному розумінні тяжіють до такої форми суперечки, як полеміка, коли зусилля учасників спрямовано на затвердження своєї точки зору на обговорюване питання, а не на пошук загальної згоди. Такі дебати зараховано до конфліктного дискурсу.

Учасники президентських дебатів змагаються між собою за прихильність електорату, головна мета при цьому – вибороти владу. Загальна інтенція комунікантів – перемогти суперника і отримати голоси виборців – визначає оптимальний шлях її реалізації. Говоримо про дві основні комунікативні стратегії кандидатів: 1) створити і підтримати свій власний позитивний імідж, 2) дискредитувати опонента. Для реалізації першої стратегії використано тактику позитивного представлення ситуації, тактику самовихвалювання, тактику обіцянки та тактику заперечення звинувачень на свою адресу. Тактика очорнення конкурента, тактика звинувачення опонента та тактика образи і погроз є ефективними для реалізації другої стратегії.

Встановлено, що вибір тактики під час дебатів залежить в першу чергу від таких параметрів: 1) тема, що обговорюється; 2) статус учасника дебатів (чи є він на момент дебатів діючою посадовою особою, чи – ні); 3) його політичне минуле (чи багато «гріхів» можливо знайти і винести на загал під час дискусії).

Обидва учасники розглянутих дебатів були вразливими, оскільки Д. Трамп на той момент був чинним президентом, а Дж. Байден мав довгий послужний список, зокрема виконував обов'язки віце-президента США за часів Б. Обама (2009–2017 рр.). Під час дебатів 29 вересня 2020 р. спостерігаємо намагання обох сторін ухилитися від прямих відповідей на запитання модератора та дестабілізувати емоційний стан опонента за допомогою вербальної агресії.

Ключові слова: політична комунікація, дебати, політичні дебати, президентські дебати, конфліктний дискурс, комунікативна стратегія, комунікативна тактика

Особливості функціонування лексеми *кров* у текстах українських народних замовлянь

Світлана Андріївна Шуляк

*доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри практичного мовознавства,
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини
(вул. Садова, 2, Умань, 20300, Україна);
e-mail: shulyak_svitlana@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>*

У статті досліджено особливості функціонування лексеми *кров* у текстах українських замовлянь. Визначено домінантні тематичні групи замовлянь, у яких відображено семантичне наповнення аналізованої лексеми. Кров є невід'ємним елементом замовлянь від пристріту, уроків, більма, вітру, перелогів, вразу, підвію, жовн, рожі, волосу, різачки, бешихи, пропасниці, лихоманки, укусу змії чи гадюки. Інша частина замовлянь спрямована на зупинку крові в людини чи тварин. Розглянуто символічні значення червоної колірної ознаки, її емоційно-експресивний заряд, асоціацію з життєвими силами. Кров у замовляннях зазвичай червоного кольору. У замовляннях крові червоний колір має особливу функцію – підсилити образність і впливовість тексту на людину. Він є постійним епітетом до іменника *кров*, що виник унаслідок сприйняття світу за допомогою зору. У деяких текстах замовлянь лексема *кров* стає репрезентантом загрози, функціуючи у словосполученнях *чорна кров*, *люта кров*, *гаряча кров*. Є замовляння, у яких знаходимо пряме звертання до крові, адже в подібних текстах вона одухотворена, жива. Часто лексема *кров* заміщується номінацією *кривава*, *руда*. Звертання виконують характеристичну функцію, виступають способом організації та співвідносні з усіма висловлюваннями тексту. У замовляннях крові в людей часто фіксуємо образи міфологічних трьох рік: водяної, медяної, кровавої. Християнська лексика переважає в текстах українських народних замовлянь крові: *Господь Бог*, *Пречиста*, *свята Марія*, *пресвята Богородиця*, *Божа мати*, *святий Юрій*, *Ілля*. *Матір Божа* у замовляннях крові наділена надзвичайними можливостями, адже може ключем замкнути море, що значить зупинити кров; або як зашиває море, так зашиває і рану, щоб кров не йшла. Християнські образи *Божої Матері*, *Бога* функціонують у персоніфікованих звертальних конструкціях наказового характеру. Віддзеркалена в замовляльних текстах магія – своєрідна первісна «наука», спрямована на досягнення прагматичної мети засобами, відповідними до міфологічної картини світу. Спираючись на уявлення про мову як суттєвине явище, визначено реалізацію в текстах українських замовлянь впливової функції мови.

Ключові слова: українські замовляння, лексема, кров, текст, лексика, колірна ознака, символ, впливова функція мови

Вербальна магія (словесна) заснована на замовляннях, вірі у зв'язок слова і дії та передбачає обов'язкове вживання певних традиційних словесних формул [3, с. 286]. Замовляння дуже сильна форма лікування духовного і фізичного, адже поєднує нас підсвідомо з нашими пращурами. Також дійовий вплив замовляння посилюється тим, що він існував практично в кожній культурі і з'явився раніше ніж усі сучасні релігії [11, с. 6].

Мало хто замислюється над тим, що, розмовляючи, ми не тільки передаємо інформацію чи обмінюємося думками, а ще й транслюємо одне одному певний емоційний стан. Усі мольфари, маги та чаклуни дуже добре володіють секретом сили слова й мають розвинутий дух, а це робить їх потужними механізмами, що здатні відчиняти двері до Господа. Щось подібне ми бачимо на свято Водохреще (19 січня). Саме після молитви, звукового коду і через сильний енергетичний простір вода в цей день набуває унікальних властивостей. Їх навіть вивчають вчені. І вони довели, що ця вода змінює свою структуру. Так само мольфари через спеціальні слова в певні дні

можуть жити собою не тільки слова, але й предмети [8, с. 26].

Сутестія становить потужний чинник впливу як на психологічне, так і на біологічне здоров'я, а сакральне слово є важливим елементом народної медицини.

Магічні ритуали сягають своїм корінням у найглибшу язичну давнину. Як у давні часи волхви-відуди лікували від різних недугів, так само лікують і в наш час зіллям і магічними замовляннями [1, с. 7].

Український народ, поневолений після запеклої боротьби сильнішими сусідами, протягом віків мав лише одну зброю, якою стверджував свою самобутність, окремішність та прагнення до власного розвитку – віру і слово; вони, вирішально вплинувши на душу, зберегли його від загину [6, с. 5].

Існування замовлянь, клятв та прокльонів зумовлена прагненням людини керувати власним життям, дисциплінувати себе і вберегтися від недоброзичливості тих осіб, що поруч. Психологічна настанова сприймати слово як енергію, а замовляння як певний ритм, що

впорядковує час і простір, виявляється в специфіці поєднання лексем у магичній формулі, використанні фраз, незрозумілих звичайній людині. Замовляння та клятви базувалися на архетипних образах, які мали здійснити метафоричний вплив на ту чи іншу сферу життя людини; виконавець механічно відтворював текст магичних формул, а їх невидима проекція нібито вибудовувала новий сценарій реальності [9, с. 73].

Люди звертаються до природних явищ, які згодом персоніфікувалися в слов'янських Богів. Звертання були також до трав, лісу, неба, вогню, води, дня, ночі і так далі. Навіть в сучасному програмуванні є мови кодування. Так і в язичницьких культурах, щоб не перераховувати всі ставки, калюжі, моря та струмки – є богиня води [8, с. 6].

Крім води у текстах українських замовлянь функціонує кров – речовина, що піддається негативному впливу різних хвороб і потребує термінової допомоги. Кров – особлива рідка тканина червоного кольору, що циркулює в замкнутій кровоносній системі людського або тваринного організму, забезпечуючи живлення його клітин на обмін речовин у ньому [5, с. 255].

В. Войтович зазначає, що кров – осереддя і символ життя, субстанція життєвої сили, оселя душі. Кров має багатогранні ритуально-магічні функції, складає основу найголовніших соціальних інституцій і концептів (кровна рідня, кровна помста, кровний союз, кровна жертва), вона є магичним символом у замовляннях. Символічними заміниками крові (головним чином за кольором) виступають вино, червоні нитки й полотно, калина та ін. [3, с. 255].

При лікуванні чорної хвороби (епілепсії) застосовували кров. Один із способів передбачав накрити хворого чорною хусткою і розрізати йому навхрест мізинець, інший – хворому при першому нападі слід було проколоти мізинець під нігтем і кров'ю зробити знак хреста на чолі. На Волинському Поліссі хворому давали випити або з'їсти з чимось крові крота, але так, щоб він цього не знав; на Східному Поділлі – свіжої крові ягняти. Кров'ю зозулі лікували рак, кров'ю голуба виводили бородавки [3, с. 255].

У народній творчості кров символізує життя; кожен, хто проливав кров навіть мимоволі, має «очищатися», бо він грішний; рештки цих давніх вірувань маємо в багатьох обрядах (зливки, виводини, комора та ін.); відомий вираз *голос крові* означає передусім обурення проти кривди, завданої тому чи іншому родичеві, тому здавна вважають, що вину за пролиття крові можна змити лише кров'ю [4, с. 316].

У замовляннях кров – буйна, червона, але може бути чорна, люта; буває не лише людською, а й трав'яною і водяною. Це означає, що люди, очевидно, зближували кров з усяким

«соком життя». Вона пов'язана з «червоним» царством-антисвітом, чорним каменем-алтарем, тобто з найбільш священними символами. Цілоком логічним є зв'язок крові-живоносиці з Сонцем-життєдавцем: «Де Сонце ходить, там кров знімається; де Сонце заходить, там кров запікається». Проте кров у замовляннях не несе життєтворчої функції безпосередньо [3, с. 255].

Набагато більше в замовляннях ідеться про кров, пущену зброєю, запалену, кров, що тече з ран. Кров у край важлива й дорогоцінна, але завжди з'являється у тривожному, лиховісному і смертоносному контексті. Цим вона протиставляється мирній і спокійній воді, зате зближується з загрозливим вогнем [3, с. 256].

Об'єктом нашого дослідження стали тексти українських народних замовлянь, які на сьогодні потребують додаткового вивчення.

Предметом дослідження є особливості вербалізації лексеми **кров** у текстах українських народних замовлянь.

Мета пропонованої розвідки – дослідити сутність лексеми **кров** у текстах українських народних замовлянь.

Досягнення поставленої мети стає можливим за умови виконання таких завдань: вивчити особливості функціонування лексеми **кров** у текстах українських замовлянь; визначити домінантні тематичні групи замовлянь, в яких відображене семантичне наповнення досліджуваної лексеми; розглянути символічні значення червоної колірної ознаки, її емоційно-експресивний заряд; проаналізувати заміщення лексеми **кров** номінацією кривава, руда; розглянути християнську лексику, міфочисла, флоролексеми у текстах українських замовлянь; визначити реалізацію у текстах українських замовлянь впливової функції мови.

Приклади подаємо в тих формах, у яких вони трапляються в досліджуваних текстах українських замовлянь.

Кров у замовляннях піддається негативному впливу хвороб, точніше, в ній хвороба й перебуває. Часто такі замовляння супроводжуються обрядами, як-от: *У череп'яну миску наливають воду, туди кладуть навхрест палички з хатнього віника. Тримаючи миску над головою, вливають туди розтопленій віск і замовляють: «Виходь всяка болість із людини / З кості, з жил, із суглобів, / З крові, з шпигу»* [11, с. 9].

У замовляннях від пристріту шляхом формули вигнання відбувається «випровадження» вище згаданої хвороби на очерета, на болота, туди, де люди не ходять тощо. Дієслова не сушити, не розливати, не в'ялити підкреслюють речовинну символіку лексеми кров: *Пристріт, пристрітище, з чого ти став – чи ти з очей, чи ти з праці, чи ти з вітру, чи ти з сонця, чи ти парубочий, чи ти дівочий, чи ти волячий, чи ти конячий, чи ти гусячий, чи ти курячий? Иди собі на очерета, на болота, туди, де люди не ходять, собаки не брешуть, кури не співають, – тут тобі не бувати, нарожденному, хрищеному рабомолитвенному (на*

ім'я) жовтої кости не ломати, білого тіла не в'ялити, **червоної крові** не сушити [2, с. 47]; Тут йому не спать, / жовтих кісток не ломать, / (Парасчиного) м'яса не м'ять, / **червоної крові** не розливають [2, с. 51]; Тут тобі не будуть, жовтої крові не ламать, білого тіла не сушать, **червоної криви** не в'ялять [2, с. 52].

На відміну від замовляння пристриту, у замовлянні від хвороби на кшталт: Я тебе вимовляю, / Я тебе висилаю / На чорне море. / На чорному морі / Чорний чоловік сидить, / Чорний вогонь горить, / Чорна виделка, чорна тарілка, / Чорний ніж, чорна печінка, / Туди я тебе висилаю, / Щоб ти там колов, / Щоб ти там ламав, / Щоб ти там шмигав, / **Червону кров** хлебтав, / Жовту кость ламав, / Біле тіло труждав [2, с. 48–49] недуга висилається у вигадане місце, де саме і може червону кров хлебтати.

Звернемо увагу на те, що червоний є постійним епітетом до іменника **кров**, що виник внаслідок сприйняття світу за допомогою зору. Червоний – колір крові й вогню; червоний колір використовується при замовляннях, має властивість протидіяти злим чарам; при лікуванні від укусу змії знахарка прикривала місце, куди вкусила змія, червоною ганчіркою [3, с. 474].

Зазначимо, що червоний колір крові присутній майже у всіх замовляннях від хвороб, як-от від уроків: «Уроки, урочища, чоловічі й жоночі, дитячі, вам, уроки, урочища, у раба Божого (...) не стояти, жовтої кості не ламати, **червоної крові** не пити, серця його не нудити, білого тіла не сушити; вам їти на мха, на темні луга, на густі очерета, на сухі ліса!» [2, с. 59].

А от у замовлянні від більма на колір крові вказує червоний колір одного з хортів: Їхав Юрій на білом коню, біли губи, біли зуби, сам білий, в біле одягся, білим підперезався, веде за собою три хорти: один білий, другий сірий, третій червоний. Білий більмо злиже, сірий сльозу, а **червоний кров** [2, с. 271], або псів: Їхав святий Юрій на білім коні, на золотім креслі. За ним бігло три псоті: біла, чорна й червона. Чорний землю глотав, **червоний – кров** сосав, білий більмо лизав, а святий Юрій скочив на вулій, з улія на відро – та й злізло більмо [2, с. 136].

Червона колірна ознака несе емоційно-експресивний заряд та надає тексту замовляння особливих відтінків у замовляннях від укусу змії: Пішли вони з зубами, з ротами по опухи від жовтої кості, від білого тіла, від **червоної крові** [2, с. 282] чи гадюки: Прийшов я до тебе, змія, кропіння, Бога прохати і твої милости: сталася мні шкода в коня (снідого) (чи в кобили, чи в вола, чи в корови, якої шерсти, точно назвати), жовтої кості, в **червоної крові**, в рижом м'ясі, в вороній шерсти [2, с. 291].

Червона кров функціонує у замовляння хвороби вітру: Тут тобі не місце, ти вже нагулявся, набував, **червоної крові** насмоктав, жовтого тіла нав'ялив, білої кості наломив [1, с. 304]; від перелогів: Летів переліт через попів двір та сів на воротах в червоних чоботях. Тут тобі не будуть, жовтої кості не ломать, білого тіла не сушать, **червоної криви** не в'ялять [2, с. 96]; від вразу: Враз-вразице, Боже-поможице, стань собі як враз, стань собі на містечку, на зеленому престолочку, де матка породжала, а бабка на містечку постановляла. Тут тобі не стояти, жовтої кості не ламати, **червоної крові** не смоктати, молитвенної, народженної (на ім'я) [2, с. 105]; від підвію: Щоб тут тобі **червоної крові** не спивати, синих жил не потягати, жовтої кості не ламати [2, с. 148]; від жовн: Вийдіть, жовни, де ви єсть: / З серця, з печінок, / З м'яса, з кісток; / Наверх вийдіть і замріть. / Тут вам не бувати, / Тут вам не гуляти, / **Червоної крові** не пити, / Жовтої кості не ломити, / І м'яса не в'ялити [2, с. 156]; від рожі: Рожонько паняночко! Уже ти білого тіла накрутила, жовтої кості наламала, **червоної крові** напила, синих жил насала [2, с. 159]; замовляння волосу: Волосний-волосниче! На своє місце Бог тебе кличе, на нове містечко, на золоте кріселечко, тут тобі не стояти, жовтої кості не ламати, **червоної крові** не пити, білого тіла не сушити [2, с. 173].

Крім червоної крові зустрічаємо кров чорну, як-от: Під сонцем, під жорстоким і під лісом, під чорним, під високим, там стоїть верба; під тією вербою сімсот коренев, і на тій вербі сімсот канатов, і на тих канатах сидить цар Хан і цариця Ханиця; і прошу я царя хана і царицю Ханицю, і властников їх, і да допоможите, і вимете три зуби лихих з рижого коня з раба Божого, з **крові чорної**, з кості жовтої, з шерсти рижої! [2, с. 288]. Зміна постійного епітета червоний на чорний вказує на те, що від укусу змії кров «зіпсувалася», стала чорною. Чорну кров зустрічаємо у замовлянні при різачці: З білої кості, / З **чорної крові** / Визивала, / Викликала, / На море посилала... [2, с. 112]. Спостерігаємо у подібних текстах замовлянь традиційне трактування чорної барви, яке пов'язане з негативними явищами, наприклад, хворобою.

Цікаво, що у замовлянні від вразу спостерігаємо словосполучення **люта кров**, наприклад: На синьому морі лютий змії реве. «Чого ти, лютий зміє, ревеши?» – «Бо нема мені чим моїх діток годувати». – Іди ти, лютий зміє, до (...) в двір, візьми від раба Божого (...) молитвованого, хрещеного, миром мированого **люту кров** і будеш мати чим діток своїх годувати [2, с. 108].

А в замовлянні від більма актуальним є **гаряча кров**: І я ізгоняю більмо от хрещеного раба Божого (...), виговорую з костей, з моцей, з тісних плечей, з синих печеней, із буйної голови, з чутких ушей, із щирого живота, із ретивого серця, з **горячої крові**, з жовтих костей, з солодкого мозку: у раба Божого (...) сльоза із ока і більмо із ока [2, с. 137].

Віднаходимо замовляння, в яких лексема **кров** функціонує без постійного епітета червона, як-от при різачці: «Прийшла я до вас, отці небесні, жалітьсь своєю болізнію. Скажіть ви мені, що то за жінки виходять простоволосі з окіян-моря? Вони виходять знуцатись над народом, ссати **кров** із жил, з пожил, з білого тіла, кості пилити, печінку точити, як тії чорнії черви» [2, с. 111]; замовляння хворих зубів: Зуби замовляю, зуби усмиряю, **кров** і кість зубову замовляю. Господа на поміч благаю і місяця ридяючого на поміч благаю [2, с. 119]; шептання від більма, крові й перелогів: Їхав Юрій на білім коні золотим мостом, підпірався золотим хостом, а за ним бігло три пси: один від більма, другий від **крові**, третій від перелогів. Годі вам, пси, каміння лизати, йдіть до раби Божої (назва тієї особи) більма лизати, **кров** спивати, перелогів шептати [2, с. 133]; Господу Богу помолюся, Матері поклонюся, усім печерським, усім силам небесним, станьте у помочі! На Осіянській горі стояло три воли. Один сірий, другий – білий, третій – чорний. Білий лизнув більмо – злизнув, сірий лизнув **кров** – злизнув, чорний лизнув всі болісті, зняв, копитом ихнув, більмо зопхнув. Тьфу, тьфу, тьфу. Як рябої шерсті, червоної крові, з буйної голови. З сладкого мозку... а скотина народжена, молитвена [2, с. 140]; від бишихи: Ми тебе, бишиху, ціпами розмолотимо, граблями розгребемо, лопатами розкидаєм, а мітлами розметем, тут тобі на рабі Божому не бути, тіла не рвати і не сушити, кости не ламати, **крови** не пити [2, с. 161].

Для замовлянь від пропасниці, трясці, лихоманки, лихорадки характерний тісний взаємозв'язок із обрядом: ...Під тим коренем копит-ключ; / Той ключ усю землю одмикає. / Всі немоці одбирає. / Одбири ти, копит-ключ, болість / У раба (або раби) Божого. Сю молитву треба читать три-дев'ять раз над хворим в укритім од других місці. Якщо болість у дитини, то треба, щоб мати проколола собі палець на правій руці й намалювала **кров'ю** хрест, мазнувши по лобі, бороді й щоках [2, с. 65–66].

У замовляннях на суд словосполучення відро крові надає тексту переконливості: Іду я на суд: сонце в лице, місяць в плече. / Зорею підпережуся – нікого не боюся. / Входю в суд. / В суді чотири стіни і всі чотири німі. / Стоїть стіл. / На столі **відро крові**. / За столом чотири судді. / Хто мене неправильно буде судити, / Той цю **кров** буде їсти й пити [2, с. 309].

Серед текстів замовлянь на суд віднаходимо словосполучення хрестова кров: Іду я на суд дорогою битою, кам'яною. / Прийшов до кам'яного двора. / Посеред кам'яного двора / Камінний стіл стоїть. / За кам'яним столом / Кам'яний пан сидить. / Перед ним Хрестове тіло і **кров** стоїть. / Як він не може Хрестового тіла в рот брати, / Хрестової

крові напитися, / Так щоб він не міг на нас, хрещених, / Очі завертати, зубами скреготати, / Так не міг карати лихим, / А тільки добром [2, с. 309–310].

У замовлянні від даремного звинувачення в суді функціонує фразеологізм пити кров, як-от: Треба спочатку проговорити: «Вірую во єдиного Бога...». Ой на морі, на на окіяні, на острові, на Буяні, стоїть дуб, а на тім дубу стоять три стовпи дубовіє і на тіх стовпах білі білокаменні палати, а в тіх палатах стоять столи тесовіє, позастилані, а за тими столами сидять судді, а хто ж буде мене у цім суді судити, то той буде із мене **кров** пити. Я цей суд опровергаю, заключаю і замикаю в сімдесят ключів залізних і в окіян-море, під білоріз-камінь ключі закидаю, а хто ж тії ключі достане, то той мені, рабі Божій (такій-то чи такому-то), в цім суді супротивником стане [2, с. 327], вказуючи на знуцання та кривду [7, с. 504].

Інша частина замовлянь спрямована на зупинку крові. Переважно у таких текстах кров зупиняють у сірого коня, як-от: Вийду на круту гору, стану і гляну на ясну зорю. На тій горі стоять три дуби, за тими дубами стоять столи, позастилані килимами, за тими столами сийат пани рядами. Один диржить рукавицю, другий – патирицю, а третій держить дубину – скот сірий позаняти і **кров** розганяти [2, с. 269]; Ішов красний пан, ніс води збан, пан повалився, збан розбився, вода розлилася, у сірого коня **кров** унялася. Текло три ріки під калиновий міст: перва водяна, друга молочна, третя кровава; я водяну ізоп'ю, а молочну споживу, а кроваву іспиню, із сірого коня **кров** ізгону [2, с. 270].

У замовляннях крові у людей часто зустрічаємо образи міфологічних трьох рік, наприклад: На камені, на острові, / На Осіянській горі бігло три ріки: / Одна водяна, друга медяна, третя **кровава**, / Я водяну виблю, а медяну вип'ю, / а **кровавою кров** замовлю [2, с. 71]; Йшли ліки через три ріки і лози рубали, і рожу саджали, [вона] не прийнялась і **кров** унялась. Пускали водяную, пускали молошную і **крівавую**, замовляю і порубану, прибитую і порізану; своїм духом обіймаю, святого Бога упоминаю, святого Миколая Чудотворця; такеж я сеї **крові** не пускаю, такеж я греблю гачу, і денно, і полуденно, і нічну, і зурочную, і місячну; чоловік з духом, а Бог з поміччю [2, с. 93].

У замовляннях крові образ кам'яного колодязя поряд з іншими елементами тексту утворюють позалогічний світ, як-от: Йшла кам'яна баба з кам'яною дійницею на кам'яну гору кам'яних корів доїть. З молока масла наробила та до рани приложила, щоб з раба (чи то з рабині – ім'я того, кому шепче) **кров** застигла [2, с. 74]; На Осіянській горі там стояв колодязь камінний; туди йшла дівка камінна, камінні й відра, камінний коромисел, камінна вона вся; коли вона відтіля води принесе, тоді з рожденного, нахрещеного раба Божого (...) **кров** потече [2, с. 75]; Йшла костяна баба з кам'яної гори, з кам'яною дійницею до костяної корови. Коли

з кам'яної корови молоко потече, тоді раба Божого **кров** потече [2, с. 85].

У замовляннях крові часто трапляється число два (два брати): *Господу Богу помолюся, / святій пречистій поклонюся, / прошу усіх святих / на допомогу, на порятунку. / І прошу Божої Мати поблагословити, / Ганні **кров** замовити. / Два брати січуться, рубаються, / сестра Уляна **кров** замовляла: / – Стій, **кров**, зупинись, не йди, / бо тобі так буде, як тій молодиці, / що в неділю до обіда хліб пекла. / Хліб печеться, а **кров** замовляється, / од огню одкидається. / Не я сама замовляю, / замовляє Божжа мати, / а я словом. Сам Бог з помочу [2, с. 80]; На синьому морі стоїть білий камінь. На тім камені два брати січуться, великі рани завдають – і **кров** не йде. Стій, **кров**, як кіл (дубовий). Ой у морі, на камені, там сиділи три пречисті. Билися, рубалися – і **кров** не йшла [2, с. 81] та три (три брати): *На синьому морі, на білому камені, там рубалися три брати. Ішла сестра Уляна **кров** замовляти. Як замовляла – молитву шептала: «**Кров** не йди, не течи, нехай з того **кров** тече, хто в п'ятницю плаття золить, а в неділю хліб пече». Коли замовляла, то братів прохала: «Брати мої рідні, не проливайте **крові** червоної, бо **кров** іти перестане, а п'ятниця й неділя цотижня настане» [2, с. 89].**

Невід'ємним елементом замовлянь крові є флоролексема рожа. Неокресленість, «універсальність» цієї назви («ружею», «рожею» називають троянду, шипшину, мальву, іноді – руту, порівн. «червона рута»), а також атрибут, червоний колір, вказують на основне символічне значення цієї квіткі [10, с. 239]. Ця квітка зазвичай асоціюється з кров'ю: *Ішло три каліки через три ріки. / Божжа цариця рожу садила. / Рожжа не зійшла, **кров** не пішла / Хрещеному, рожденому (такому-то) [2, с. 79]; Святий Оврам землю орав, / Святая Марія рожу садила, / Щоб ця рожжа ни зійшла, / Щоб з меї рани **кров** ни йшла. / Іде Ісус Христос, / Несе баранця, / С цього баранця / Знімем руно, / Моїї рани / Заткнем джерело. / На морі три анголи – / Іден січе, другі' рубає, / Треті' **кров** замувляє [2, с. 87]; Їхав Ісус Христос на сивому коні, посіяв він рожу, поставив сторожу. Щоб тая рожжа не зійшла, щоб ця **кров** не пішла [2, с. 84]; Там на горі тури орали, красну рожу сіяли; красна рожжа не зійшла; там стояла дівка; коло синього моря безребра овечка стояла; (край) червоного моря червоний камінь лежить. Де сонце ходить, там **кров** зникається; де сонце заходить, там **кров** запикається [2, с. 84]; Сіяла баба на камені рожу. Як та рожжа зійде, тоді (називати на ім'я, як звуть того, що уріжеться) у того **кров** піде [2, с. 72]; Кузьма й Дем'ян, Божий коваль, / поїхали руту сіять. / Рута не зійшла. / Посіклись і порубались. / (Ім'я) у народженого **кров** не пішла [2, с. 76].*

Поширеним в замовляннях є образ пречистої діви Марії, Божої Матері, пресвятої Богородиці. Вини шиють, зашивають криваві рани: *На морі, на окіяні, на острові, на обояні стоїть церков; а в тій церкві стоїть престол, за престолом сидить пречистая діва Марія, шиє вона шовком **кріваву** рану; шовку не стало й **кров** перестала (тричі) [2, с. 90]; Шила Божжа Мати киян-море / золотою голкою, шовковою ниткою, /у раби Божої (...) рану зашивала, **кров** замовляла. / Рану зашила і **кров** зупинила [2, с. 92]; Отче наш... Сиділа пресвятая Богородиця на синім морі, на білм камені. Шила, вишивала, ниточка урвалася, (ім'я) новонародженій, молитвенній **кров** унялась [2, с. 83].*

Для замовлянь крові характерні тексти з формулою застереження коли – тоді, наприклад: *Ішла костяна баба з кам'яної гори, / З камяною дійницею до кам'яної корови. / Коли з кам'яної корови потече молоко, / Тоді з раба Божого **кров** потече [2, с. 91].*

Форма звертання до крові в наказовому способі характерна для текстів замовлянь на кшталт: *Їхав стар дід на карім коні. / Ти, діду, устань; а ти, **кров**, іти перестань [2, с. 90]; Ішов камінний чоловік / Через камінний міст / І ніс камінний ціпок, / Та й спотикнувся на тиць, – / І ти, **кров**, стань каменем тиць [2, с. 91].*

Часто лексема **кров** заміщується номінацією кривава, руда, наприклад: *Бігло три річки: одна водяна, друга смоляна, третя **кривава**. І кажу тобі: стань **кривава**, а як не станеш, то буде тобі тее, як тому чоловікові, що в неділю до служби Божої в гаї дрова рубає; як тій жінці, що в неділю на городі до служби Божої моркву копає [2, с. 95]; Їхали три брати: Петро, Павло і святий Гурій, ще йде сам Господь на сивій кобилі. Бог кобилу мечем січе, **кров** не тече – так і ти, **руда**, не йди [2, с. 94]; Їхали три брати: Петро, Павло і святий Гурій. Ще йде і сам Господь на сивій кобилі. Бог кобилу мечем поганяє, а **кров** не тече. Та й ти, **руда**, не йди, запикайся, **кров**, заговоруйся... Я тебе замовляю не своїми духами, а Господніми науками [2, с. 95]; Їхав чоловік старий, під ним кінь карий, по рослинах, по дорогах, по притонах, по містах. Ти, мати **руда**, жильная, жилистая, тіленая, зупинись, назад повернись. Старий чоловік тебе збирає, на покій зігріває. Коли коню його води не стане, так щоб і тебе, **руда** мати, не бувало [2, с. 88].*

Отже, кров є невід'ємним елементом замовлянь від пристріту, уроків, більма, вітру, перелогів, вразу, підвію, жовн, рожі, волосу, різачки, бешихи, пропасниці, лихоманки, укусу змії чи гадюки. Інша частина замовлянь спрямована на зупинку крові у людини чи тварин. Кров у замовляннях зазвичай червоного кольору. Він є постійним епітетом до іменника кров, що виник внаслідок сприйняття світу за допомогою зору. У деяких текстах замовлянь лексема кров набуває загрозливих відтінків, виступаючи у таких словосполученнях: чорна кров, люта кров, гаряча кров. Є замовляння, у яких знаходимо пряме звертання до крові, адже у подібних текстах вона одухотворена,

жива. Часто лексема кров заміщується номінацією кривава, руда. У замовляннях крові у людей часто зустрічаємо образи міфологічних трьох рік: водяної, медяної, кровавої. Християнська лексика переважає у текстах українських народних замовлянь крові: Господь

Бог, Пречиста, свята Марія, пресвята Богородиця, Божа мати, святий Юрій.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні фразеологізмів у текстах українських замовлянь.

Список використаної літератури

1. Барна Б. Скарбниця практичного знахарства від прашчурів. Замовляння, обереги, зілля. Київ: «Лотос», 2019. 576 с.
2. Ви, зорі-зориці...Українська народна магична поезія: (Замовляння) / упоряд. М. Г. Василенка, Т. М. Шевчук; передм. М. Г. Василенка. Київ: Молодь, 1991. 336 с.
3. Войтович В. М. Українська міфологія. Київ: Либідь, 2005. 664 с.
4. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
5. Загнітко А. П., Шукіна І. А. Великий тлумачний словник. Сучасна українська мова. Донецьк: ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 704 с.
6. Народне слово. Збірник сучасного українського фольклору / укладач Ю. Семенко. Київ: Вид-во «Центр навчальної літератури», 2020. 126 с.
7. Словник фразеологізмів української мови / уклад.: В. М. Білоноженко та ін. Київ: Наук. думка, 2008. 1104 с.
8. Стафійчук О. Магічні таємниці мольфарів. Харків: Вид-во «Книжковий клуб "Клуб Сімейного Дозвілля"», 2021. 192 с.
9. Тиховська О. М. Етнопсихологічний аспект замовлянь та клятв у фольклорі українців Закарпаття. *Народна творчість та етнологія*. 2020. № 5/6. С. 63–74.
10. Українські замовляння / упоряд. Н. М. Москаленко; автор передмови та коментаря М. О. Новикова. Київ: Дніпро, 1993. 309 с.
11. Українські магичні замовляння / укладач В. Креслав. Київ: Вид-во «ФОП Стебеляк», 2020. 56 с.

Надійшла до редакції 24 листопада 2021 р.

Прийнята до друку 23 грудня 2021 р.

References

1. Barna B. Skarbnytsia praktychnoho znakharstva vid prashchuriv. Zamovliannia, oberehy, zillia. Kyiv: «Lotos», 2019. 576 s.
2. Vy, zori-zoryci...Ukrayins'ka narodna magichna poeziya: (Zamovlyannya) / uporyad. M. G. Vasylenka, T. M. Shevchuk; peredm. M. G. Vasylenka. Kyiv: Molod', 1991. 336 s.
3. Vojtovych V. M. Ukrayins'ka mifologiya. Kyiv: Lybid', 2005. 664 s.
4. Zhajvoronok V. V. Znaky ukrayins'koyi etnokul'tury: slovnyk-dovidnyk. Kyiv: Dovira, 2006. 703 s.
5. Zagnitko A. P., Shukina I. A. Velykyj tлумачnyj slovnyk. Suchasna ukrayins'ka mova. Donecz'k: TOV VKF «BAO», 2008. 704 s.
6. Narodne slovo. Zbirnyk suchasnoho ukrainskoho folkloru / ukladach Yu. Semenko. Kyiv: Vyd-vo «Tsentri navchalnoi literatury», 2020. 126 s.
7. Slovnyk frazeologizmiv ukrayins'koyi movy / uklad.: V. M. Bilozhenko ta in. Kyiv: Nauk. dumka, 2008. 1104 s.
8. Stafijchuk O. Magichni tayemnyci mol'fariv. Xarkiv: Vy'd-vo «Knyzhkovyj klub "Klub Simejnogo Dozvillya"», 2021. 192 s.
9. Tykhovska O. M. Etnopsykholohichni aspekt zamovlian ta kliatv u folklori ukrainsiv Zakarpattia. *Narodna tvorchiist ta etnologiiia*. 2020. № 5/6. S. 63–74.
10. Ukrayins'ki zamovlyannya / uporyad. N. M. Moskalenko; avtor peredmovy ta komentarya M. O. Novy'kova. Kyiv: Dnipro, 1993. 309 s.
11. Ukrayins'ki magichni zamovlyannya / ukladach V. Kreslav. Kyiv: Vy'd-vo «FOP Stebelyak», 2020. 56 s.

Submitted November 24, 2021.

Accepted December 23, 2021.

Svitlana Shuliak, Doctor of Philological Sciences, Professor, Professor of Practical Linguistics Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University (2 Sadova Str, Uman, 20300, Ukraine); e-mail: shulyak_svitlana@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0003-3669-852X>

Features of the functioning of the token blood in the texts of Ukrainian folk spells

The article examines the peculiarities of the functioning of the token blood in the texts of Ukrainian spells. In the article we determine dominant thematic groups of spells, in which the semantic content of the analyzed token is reflected. Blood is an integral part of spells from preoccupation, lessons, pain, wind, bedsores, scurvy, jaundice, erysipelas, hair, cutters, erysipelas, fever, snake or viper bite. The rest of the spells are aimed at stopping the blood in humans or animals. The symbolic meanings of the red color sign, its emotionally expressive charge, association with vital forces are considered. In blood spells, red has a special function. It enhances the imagery and impact of the text on the person. The blood in the spells is usually red. It is a constant epithet for the noun **blood**, which arose as a result of perception of the world through sight. In some texts with spells the token **blood** becomes a representative of the threat, functioning in the phrases **black blood**, **fierce blood**, and **hot blood**. There are spells in which we find a direct appeal to blood, because in such texts it is spiritual, alive. Often the token **blood** is replaced by the nomination **bloody**, **red**. Appeals perform a characterizing function; they act as a way of organization and are correlated with all the statements of the text. In spells of blood at people we often fix images of mythological three rivers: water, honey, bloody. Christian vocabulary predominates in the texts of Ukrainian folk spells of blood: **the Lord God**, **the Blessed Virgin Mary**, **the Mother of God**, **St. George**, **Elijah**. The **Mother of God** is endowed with extraordinary opportunities in the spells of blood. She can lock the sea with a key, which means stopping the blood; or as she sews up the sea, so she sews up the wound so that the blood does not flow. Christian images of the **Mother of God** and **God**, function in personified appealing constructions of a commanding nature. The magic reflected in the texts with spells is a kind of primitive "science" aimed at achieving a pragmatic goal by means appropriate to the mythological picture of the world. Based on the idea of language as a suggestive phenomenon, the implementation of the influential function of language in the texts of Ukrainian spells is determined.

Key words: Ukrainian spells, token, blood, text, vocabulary, color sign, symbol, influential function of language

Інноваційна семантика префіксальних дієслів сучасної англійської мови

Анна Романівна Дудок

*аспірантка кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка
(Львів, вул. Університетська, 1, 79000, Україна);
e-mail: annadudok1995@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5588-9538>*

Стаття присвячена дослідженню новоутворень префіксальних дієслів сучасної англійської мови. Висвітлено сутність поняття «неологізм» та його визначення з опорами на авторитетні погляди лінгвістів та авторське бачення. Здійснено аналіз активних дериваційних неологічних процесів префіксального дієслова у системі сучасної англійської мови. Шляхом детального аналізу дефініцій префіксів виокремлено наявність узагальненої інваріантної ознаки префікса у плані мови та її диференційних ознак у плані мовлення, творче поєднання яких у процесі мислення є фактором узагальнення різних смислів префіксального дієслова. Зазначено, що префіксація є найпродуктивнішим способом утворення дієслів. Доведено, що головна функція неологізму полягає не тільки у найменуванні нового предмету дійсності, а й у необхідності уточнення та формування його семантики, є результатом лінгво-креативної діяльності, пов'язаної з переходом нової дієслівної одиниці з індивідуального конкретного узусу у мовне середовище. Наведено аргумент про те, що еволюція інноваційної семантики в дієсловах відбувається за загальномовними законами, тобто лексичні інновації можуть бути пов'язані і з новим референтом. У статті окреслено перспективу, що переосмислення і значеннєві зрушення зумовлюють процеси розширення та звуження семантичного обсягу префіксального неологізму, утворення нових значень та зміни сфери їхнього функціонування у сучасній англійській мові. У статті підсумовано, що наявність узагальненої інваріантної ознаки префікса у плані мови та його диференційних ознак у плані мовлення є фактором узагальнення різних смислів префіксального дієслова. Здійснений у ході дослідження опис способів дієслівних новоутворень та розвитку нових значень і вживань префіксальних дієслів матиме перспективу для лексикографічної практики укладання словників різних типів, сприятиме поглибленому осмисленню, структурно-семантичних функціонально-прагматичних та словотвірних аспектів дієслівної неологічної лексики.

Ключові слова: неологізм, префіксальні дієслова, інноваційна семантика, префіксальний інвентар, інваріант, смисли

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Кожна епоха залишає у мовах свій відбиток: привносить нові слова, забирає старі, які вийшли з ужитку. Англійська мова тут посідає домінуючі позиції у науково-технічному прогресі, розвитку засобів масової комунікації, яка акумулює величезну кількість нових слів та їх значень у різних сферах суспільства. Оновлення словникового складу будь-якої мови, як відомо, відбувається за рахунок словотвірних неологізмів, семантичного розвитку слів, наявних у мові, а також шляхом поповнення його іншомовним фондом, одиниці якого потребують адекватної номінації, дослідження його семантики, а відтак кодифікації термінології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження інноваційних процесів у лексиці, зокрема тих, що функціонують у дієслівній системі, є постійним об'єктом аналізу українських і зарубіжних учених. Увагу мовознавців привертають теоретичні та прикладні аспекти пов'язані з поняттям «неологізм» (Бялик В. Д., Заботкина В. И., Колоїз Ж. В., Левицький А. Е.). Вирішення цих питань є важливим не лише в термінологічному плані, але й розв'язує практичну проблему

віднесення окремих лексичних одиниць до неологізмів. Деякі дослідники зосереджують увагу на основних чинниках появи неологічної лексики, її джерелах та шляхах проникнення в мову. Зокрема, вплив позамовних чинників на інноваційні процеси в словниковому складі стали об'єктом дослідження науковців, які аналізують структурні та словотвірні особливості нових найменувань (Зацний Ю. А., Пристайко Т. С. та інші). Семантична неологія і неосемантичні процеси є предметом дослідження (Тропіної Н. П., Янкова А. В. та інших.). Проте дослідження інноваційних процесів префіксальних дієслів, які пропонуються в окресленій статті ще не були предметом окремого аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Попри великий інтерес лінгвістів і значну кількість ґрунтовних наукових праць, неологічна лексика залишається актуальною, оскільки під дією позамовних чинників у суспільстві з'являються й поширюються нові явища, реалії та поняття, для позначення яких використовуються нові слова. Мета нашої розвідки – аналіз активних дериваційних процесів у системі префіксального дієслова сучасної англійської мови, продуктивних способів їх утворення та функціонування. Шляхом детального аналізу дефініцій префіксів, виокремлено наявність

узагальненої інваріантної ознаки префікса у плані мови та її диференційних ознак у плані мовлення, творче поєднання яких у процесі мислення є фактором узагальнення різних смислів префіксального дієслова.

Методологічну основу статті складають принципи системності, єдності форми та змісту. У статті залучено такі **методи дослідження**: метод лінгвістичного опису, метод словникових дефініцій, компонентний аналіз. Ключовою є **методика значення – смисл**, яка уможлиблює розмежування різнопланових компонентів інваріантного значення префіксального дієслова в системі мови та змінного компонента (смислу) у мовленні. Розкриття чинників породження різних смислів префіксального дієслова експлікується через узагальнену природу префікса та дієслова, їх творче поєднання у процесі мислення. З'ясовано, що утворення різних кількісно - якісних комбінацій одних сем та нейтралізація інших, збільшує смислотвірну потужність префіксального дієслова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дієслівна префіксація сучасної англійської мови помітно виражає більш лексичний характер порівняно з іншими європейськими мовами, де префікси здатні виконувати також і певні граматичні функції. Основна функція префіксів словотвірна, тобто утворюючи нові дієслова, вони змінюють лексичне значення основ, з якими поєднуються. З префіксальних дієслів виокремлюємо префікси, вживання яких в якості словотвірних елементів найяскравіше характеризує закономірності та лексико-семантичні особливості дієслівно-префіксального словорення сучасної англійської мови. Так, префікси головно змінюють семантику дієслова і є лексично самостійні. На думку дослідників, префікси як словотвірні форманти зазвичай більш самостійними в фонетичному, морфологічному і семантичному ракурсах [2].

Традиційно у морфології під префіксом розуміємо ту частину слова, яка в своєму розвитку набула відповідного абстрактного значення та знаходиться перед словотвірною основою, змінюючи її смислове значення. Серед префіксів дієслівного неологічного інвентаря виокремлюємо такі: *be-, de-, dis-, mis-, over-, re-, un-, under-, up-* та багато інших. Серед них, можна виокремити й групу продуктивних синонімічних префіксів *de-, dis-, mis-, un-*, які надають утвореним дієсловом значення дії, *зворотньої або протилежної значенням мотивуючої основи*, а також префікси-антоніми: *over-iunder-* тощо.

Щодо синонімії, негативні префікси *de-, dis-, mis-* можуть зближуватися у значенні, перетворюючись на синоніми, які стають абсолютними (*deforest - disforest*), але як правило, афіксальні синоніми не абсолютні.

(*Discover - find out; get knowledge of smth. That existed before, but was unknown; uncover - 1. Remove a cover from smth., 2. Make known*).

Слід зазначити, що афіксальні антоніми завжди однозначні і чіткі; вони експлікують протиставлення повніше за кореневі антоніми. (*To like - to dislike, to appear - to disappear, to understand - to misunderstand*). Погоджуємося з думкою науковців, що афіксальна антонімія це не просте протиставлення, яке може бути виражене додатком негативного афікса, а протиставлення, що передбачає наявність у слові-антонімі, оформленому негативним афіксом, додаткового значення, що характеризує цей негативний афікс [8, с. 54-59]. Вживання в текстах пар, на кшталт, префіксальний антонім – безафіксальний антонім, для прикладу (*"Who am I to approve or disapprove?"*) є стилістичним прийомом, який називають антитезою та використовується для підсилення висловлювання.

Вважаємо услід за науковцями, що неологізм – це новостворений термін, авторське слово або фраза, що перебуває у процесі входження у загальне використання і ще не включені до державної та загальноновживаної мови. [4, с. 27-36]. Безперечно, що категорія неологізмів є історично змінною, адже вони виникають тому, що з'являються нові предмети і поняття.

Аналіз емпіричного матеріалу засвідчив, що серед префіксів з неологічним потенціалом переважають одиниці латинського походження: *anti-antiquate* (from. Latin *antiquatus – to cause to become old fashioned; make obsolete, to make old*); *audio- audiovisualize – relating to hear and sight, using educational materials other than books for teaching as films, recordings et cetera. euro- Europeanize – to make European, as in appearance or culture;*; *extra-extradite – to surrender or turn over (an accused individual or fugitive) to the legal jurisdiction of another nation or state; poli (poly) – politick. Informal. To engage in campaigning or other political activity, polyunsaturated- cointain more than two double or triple bonds in a molecule, so as certain vegetable and animal fats and oils, post (coming after in time or order)- post-date – to occur later than the actual time, та інші* [12]. Серед них найпродуктивніший дериваційний неологічний потенціал виявили: *co-* (with, together) *coagulate, to change from liquid into a thickened mass; de* (removed from; away; off) *demoralize, decompose, deport etc -*, *pre-* (before in place, time, order, position, or rank – to preach, to precede, predict; *ne-* negate; *negotiate; sub-* *sublimate- refine, purify; to subsidize – to aid or support with a subsidy;*; *in-incarcerate- to imprison, incarnate – to embody in pure form; typify etc* [12].

Аналогічно іншим елементам мови, афікси піддаються зміні і розширенню смислового значення. У нашому розумінні, смисл префіксального дієслова, складова елементарних об'єднаних одна з одною сем, що утворюють певну структуру, та привносять суб'єктивні смислові

нюанси до дієслівної системи. Так, для прикладу, семантичних змін зазнали словотвірні елементи *super-*, *counter-*. Скажімо, до значення *super-* *supersaturate*; *superannuate*; *superimpose* додалися нові смислові прирошення – *перенасичувати* – звільняти через старість, накладати (одну річ на іншу). *counter-counteract* – *протидіяти*, *нейтралізувати* *countercharge* – *пред'являти зустрічне обвинувачення*, *countervail* – *зрівноважувати*, *компенсувати* [10].

З розвитком суспільства та міжмовних інноваційних впливів невпинно продовжує розвиватися і неологічний фонд префіксальних дієслів сучасної англійської мови, де з'являються все нові і нові неологізми, які допомагають відображати та описувати навколишню реальність. Як вважають дослідники, з плином часу дещо змінюються і самі способи творення неологізмів у сучасній англійській мові [9, с. 37-44]. Безперечним є той факт, що головним донором префіксів для утворення неологізмів префіксальних дієслів сучасної англійської мови слугують латинська, французька та грецька мови. Так, високопродуктивними в інноваційному плані виявлено префікси: *cyber-* *cyberenate* – *to automate*, *de-defraud* (*to cheat*); *defray* – (*to pay costs or expenses*, *pre-* *preponderate* – *to be superior, as in quantity, power, influence, or importance, predominate*; *sub-merge* – *to place under or cover with some liquid, esp. water* [12].

Цікавим є той факт, що в американському неформальному спілкуванні особливо в лексиконі підлітків активно використовується інноваційний префікс *mega-*, скажімо, для вираження вищої оцінки події, явища, людини вживається слово *megadual* (*totally awesome*) – *щось надзвичайно гарне*. *Dual* в даному випадку вживається у значенні «два рази краще», а також доволі продуктивний щодо дієслівних новоутворень префікс *eco-* (зі значенням «екологічний, пов'язаний з навколишнім середовищем») як от *ecodoom* – *широкомасштабна екологічна катастрофа*, *ecofreak* – *ярий захисник наколишнього середовища* [11].

Деякі з аналізованих одиниць демонструють домінуючу роль префіксів, які через наявність стабільного інваріантного компонента експлікують різні смисли префіксальних дієслів. На підтвердження висловленого наведемо приклади: *defriend* – *видалити кого-небудь зі списку контактів*; *to mistext* – *відправити повідомлення помилково іншій людині тощо*. У процесі аналізу зауважено, що окремі префікси вичленовуються з фраз, складних слів і стають інноваційними напівпрефіксами або префіксоїдами: *dial-a* (*dialphone*) – *служба, яку можна замовити по телефону*; *dial-a-bus* – *замовити транспортний засіб по телефону*; *dial-a meal* – *замовити їжу по телефону*; *Phone-a-toria* – *група людей на вечірці, які хизуються*

своїми «гидкими» телефонами; *teleshopping* – *здійснювати покупки по телефону, побачивши товар по телевізору чи у комп'ютері* [10].

Аналіз префіксальних дієслів неологізмів засвідчує, що їх поява рефлексує природний мовний процес, оскільки стандартного набору слів не вистачає для позначення нових процесів, предметів. Тут, погоджуємося із думкою, що переважаючи кількість цих одиниць очікувано формують іменники та дієслова, оскільки розширення словника відбувається, головне, за рахунок назв об'єктів, явищ і процесів [3].

З одного боку, головна функція неологізму полягає не тільки у номінації нового предмету дійсності, а й у потребі уточнення, або привертання уваги реципієнта. З іншого боку, формування семантики неологізму служить результатом лінгво-креативної діяльності, пов'язаної з переходом нової одиниці з індивідуального конкретного вживання у використання мовною спільнотою [1, с. 32-35].

Таким чином, неологізми відображають актуальний стан дієслівної лексики, а неологічна база, яка сформувалася за останні десятиріччя, дає можливість осмислення корпусу префіксальних дієслівних новоутворень сучасної англійської мови. Враховуючи той факт, що фонд префіксальних дієслівних неологізмів безупинно розвивається, а отже з'являються все більше неологізмів, то саме цей напрям потребує подальшого лінгвістичного вивчення. Додамо, що префіксальний спосіб творення неологізмів дієслів широко представлений такими дериваційними префіксами як: *over-* *to overawe* – *to overcome, subdue, or restrain by inspiring awe*; *under-* *undercut* – *to sell or work for lower payment than (a competitor)*; *underrate* – *to rate too low*; *underestimate* [11].

Поділяємо слушну думку сучасних лінгвістів, щодо природи неологізмів як «чинника часу виникнення слова у встановленні його новизни» [5, с. 16-21], де основним у визначенні неологізмів є не їх хронологічні межі, а функціональна доцільність нової номінації, критерій правильності, вплив багатьох чинників і частотність вживання слова неологізм, яке знаходиться на початковому етапі свого історичного життя в мові (Ю. Зацний) [3].

На наш погляд, зміст і форма актуалізуються як ключові чинники у процесі смислотворення неологізму. Так, акцентуючи увагу саме на змістовій складовій неологізм науковці вважають, що «він розкриває свій потенціал через поділ на морфологічні, лексичні та стилістичні параметри» [7, с. 253-259].

Вважаємо, що дієслівні інновації можуть бути пов'язані і з новим референтом, коли нове дієслово з'являється одночасно з появою нового поняття (неологізми за формою), і з перейменуванням існуючої реалії з метою економії мовних засобів та вираження експресії (неологізми за змістом). Тому цілком резонною є думка, що неологізми це не лише лексичні одиниці, які мають нову, ще не зареєстровану форму, але нові назви існуючих

референтів [6]. Адже, нові значення вже існуючих одиниць мови, які з'являються у певний період її розвитку, поширюються й визнаються як мовна норма.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Проведене дослідження дало підстави дійти висновку, що розвиток інноваційної семантики префіксальних дієслів відбувається за існуючими загальномовними законами мови. Виокремлення стабільного семантичного інваріанта префіксального дієслова уможливило експланаторність неординарних його смислів не лише у тлумачних англійських словниках, а й у спеціальних текстах, що вважається подальшою

перспективою у вивченні лексичного корпусу сучасної англійської мови. Здійснений у ході дослідження опис дериваційних способів творення дієслів та розвитку нових смислових нюансів матиме перспективу лексикографічної практики укладання словників різних типів, а також сприятиме поглибленому осмисленню стилістичних, семантичних та словотвірних аспектів дієслівної лексики сучасної англійської мови. Перспективи окресленого дослідження вбачаємо також у виявленні когнітивних механізмів утворення дієслівних інновацій, визначенні їх ролі в організації інших типів дискурсу у зіставному структурному, семантичному та лінгвопрагматичному вимірах.

Список використаної літератури

1. Бялик В. Д. Лексичні новоутворення та неологізми: екстралінгвальні фактори їх появи та засвоєння мовою. *Наукові записки Тернопільськ. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Мовознавство*, 2003. № 2 (10). С. 32–35.
2. Заботкина В.И. Методы когнитивного анализа семантики слова: компьютерно-корпусный подход / Под общ. ред. В.И. Заботкиной. 2-е изд. Москва: Издательский Дом ЯСК, 2019. 344 с.
3. Зацний Ю. А. Лексичні та фразеологічні інновації англійської мови: англійсько-український словник. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. 268 с.
4. Колоїз Ж. В. Основні підходи до визначення лінгвістичного статусу неологізму. *Науковий вісник Криворізького держ. пед. ун-ту: Філол. студії*. 2008. Вип. 1. С. 27–36.
5. Левицький А. Е. Актуальні проблеми розвитку неології (на матеріалі сучасної англійської мови). *Вісник Житомирського держ. ун-ту ім. І. Франка*. 2005. № 23. С. 16–21.
6. Леонтьев Д. А. Психология смысла, природа, строение, и динамика смысловой реальности. 4-е изд. испр. и доп. Москва: Смысл, 2019. 582с.
7. Пристайко Т. С. О некоторых терминологических проблемах современной неологии. *Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: Мовознавство*, 2009. № 15. Т. 1. С. 253–259.
8. Тропина Н. П. Семантическая деривация: мультипарадигмальное исследование: монография. Херсон: Изд. ХГУ, 2003. 336 с.
9. Янков А. В. Семантические неологизмы суспільно-політичного змісту в англійській мові (на рубежі століть). *Актуальні проблеми іноземної філології*. Київ, 2008. С. 37–44.
10. Adebileje A. O. A comparative description of affixation processes in English and Yoruba for ESL pedagogy. Theory and practice in language studies. *Academy publisher manufactured in Finland*, 2013. Vol. 3. No 10, October.
11. The Oxford Dictionary of New Words. Oxford; New York, 1997.
12. The influence of sociolinguistic factors on productivity in word-formation. URL: www.nytud.hu (дата звернення: 03.11.2021).

Надійшла до редакції 14 листопада 2021 р.

Прийнята до друку 23 грудня 2021 р.

References

1. Bialyk, V. D. (2003). Lexical neoplasms and neologisms: extralingual factors of their appearance and assimilation by language. *Naukovi zapysky Ternopilsk. ped. un-tu im. V. Hnatiuka. Linguistics*, (2), 32–35.
2. Zabolotkina, V. I. (2019). Methods of word semantics cognitive analysis: computer-corporus approach. Moscow: Publishing House YASK, (2), 344.
3. Zatsny, Y. A. (2020). Lexical and phraseological innovations of the English language: English-Ukrainian dictionary. Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National University, 268 .
4. Koloiz, J. V. (2008). Basic approaches to determining the linguistic status of neologism. *Naukovyi visnyk Kryvorizkoho derzh. ped. un-tu. Philological studios*, (1), 27–36.
5. Levitsky, A. E. (2005). Actual problems of neology (on the material of modern English). *Visnyk Zhytomirskoho derzh. uni-tu im. I. Franka* (23), 16–21.
6. Leontiev, D. A. (2019). *Psychology of meaning, nature, structure, and dynamics of semantic reality*, . (4th ed.). Moscow: Sense.
7. Pristaiko, T. S. (2009). On some terminological problems of modern. *Visnyk Dnipropetrovskoho un-tu. Series Linguistics*, (1), 253–259.
8. Trochina, N. P. (2003). *Semantic derivation: a multi-paradigm study*. Monograph. (336 p.); Kherson: Ed. KhSU

9. Yankov, A. V. (2008). Semantic neologisms of socio-political content in English (at the turn of the century). *Actual problems of foreign philology*. Kyiv, 37-44.
10. Adebileje, A. O. (2013). A comparative description of affixation processes in English and Yoruba for ESL pedagogy. Theory and practice in language studies. *Academy publisher manufactured in Finland*, (3).
11. *The Oxford Dictionary of New Words* (1997). Oxford, New York.
12. The influence of sociolinguistic factors on productivity in word-formation. URL: www.nytud.hu

Submitted November 14, 2021.

Accepted December 23, 2021.

Anna Dudok, Postgraduate student of the Department of Foreign Languages for the Faculty of Humanities, Ivan National University of Lviv (Lviv, street Universitetska, 1, 79000, Ukraine); e-mail: annadudok1995@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-5588-9538>

Innovative semantics of modern English prefixal verbs

The article is devoted to the study of neologisms of prefixal verbs of modern English. The essence of the concept of "neologism" and its definition based on the authoritative views of linguists and the author's vision are highlighted. The analysis of active conductive neological processes of the prefix verb in the system of modern English is carried out. Through a detailed analysis of the definitions of prefixes, the presence of a generalized invariant feature of the prefix in terms of language and its differential features in terms of speech, the creative combination of which in the process of thinking is a factor in the generalization of different meanings of the prefixed verb, is singled out. It is noted that prefixation is the most productive way of forming verbs. It is proved that the main function of neologism is not only in naming a new subject of reality, but also in the need to clarify and form its semantics, is the result of linguistic and creative activities associated with the transition of a new verb unit from individual concrete usage to the language community. The argument is given that the evolution of innovative semantics in verbs occurs according to common law, i.e. lexical innovations can be associated with a new referent. The article outlines the perspective that rethinking and semantic shifts cause the processes of expansion and contraction of the semantic volume of the prefixal neologism, the formation of new meanings and changes in the scope of their functioning in modern English. The article concludes that the presence of a generalized invariant feature of the prefix in terms of language and its differential features in terms of speech, is a factor in generalizing different senses of the prefix verb. The description of the ways of verb neologisms and development of new meanings and uses of prefix verbs will have perspectives for lexicographic practice of compiling dictionaries of different types, will promote in-depth understanding, structural-semantic functional-pragmatic and word-forming aspects of verb neological vocabulary.

Key words: neologism, prefixal verbs, innovative semantics, prefixal inventory, invariant, senses

Літературознавство

DOI: 10.26565/2227-1864-2022-90-04
УДК 821.111-31.09

«Не-герої» антиутопії: роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» в контексті сучасної літератури

Олена Анатоліївна Андрейчикова

*аспірант першого курсу,
лаборант кафедри зарубіжної літератури
факультету романо-германської філології,
Одеський Національний Університет ім. І. І. Мечникова
(вул. Дворянська, 2, Одеса, 65026, Україна);
e-mail: andreychikova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0040-55104>*

У статті досліджуються особливості характерів героїв роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» в контексті антиутопії ХХІ ст. На підставі зіставлення антиутопій ХХ ст. з одного боку та ХХІ ст. – з іншого простежено еволюційні тенденції розвитку цього жанру, а також зміни в характерології. Відзначено, що характерною рисою антиутопій ХХ ст. є конфлікт героїв із тогочасним устроєм, тоді як в антиутопіях ХХІ ст. цьому конфлікту приділяється менше уваги, ніж проблемі психологічного стану персонажів, що вже усвідомили: боротися з ідеологією певного соціуму марно. Метою статті є вивчення раніше не розглянутої акцентуації характерів героїв роману Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене» у контексті сучасної літератури. Героїні роману Кеті Ш. наділено позитивними інтелектуальними й моральними якостями, що, як з'ясувалося, не можуть змінити її долю людини «другого ґатунку». Її друзі Рут і Томмі також мають нестандартне світосприйняття: у кожного з них є свої здібності й свої схильності. Цей аспект роману можна вважати протестним, тобто спрямованим проти соціального устрою, що поділяє людей на «першосортних» і «другосортних». Один з ключових висновків: сучасне суспільство, перетворившись на «товариство споживання», втрачає найважливішу рису гуманізму – любов і повагу до кожного представника людства, позбавляючи людину волі й можливості гідно прожити час, що надала природа. Аналізуючи роман Кадзуо Ішігуро «Не відпускай мене», критики часто звертають увагу на синдром «японського», що є наявним у характерах англійських персонажів. Формула «колективного національного мислення» дійсно є у творі, але, уважаймо, недостатньо висвітлена в літературознавстві. На нашу думку, «японське» потрібно розглядати у двох аспектах: а) як традиційне для японської культури служіння обов'язку, прийняття неминучості долі й смирення; б) як відсутність пасіонарності й синдром набутої безпорадності, ознаки якої ми спостерігаємо в багатьох сучасних «не-японцях».

Ключові слова: Кадзуо Ішігуро, «Не відпускай мене», ментальність, антиутопія, гуманізм, синдром набутої безпорадності

Жанр антиутопії в ХХІ столітті існує й продовжує розвиватися, хоч і зазнає певних змін. Відповідно до «межових» і «дифузних» періодів історії він синтезує можливості та прийоми багатьох жанрів, що існують паралельно з ним, до того ж відтворюючи нове бачення світу й цінностей сучасної людини.

ХХ століття для антиутопій – це час створення й остаточного формування унормованих констант цього жанру, його ідейної, тематичної та художньої своєрідності. Услід за яскравими іменами ХХ століття, як-от Ентоні Берджес, Рей Бредбері, Євгеній Замятін,

Юхим Зозуля, Джордж Орвелл, брати Стругацькі, Олдос Хакслі, у ХХІ сторіччі з'являються письменники, які реформують цей тип розповіді (Кормак Маккарті, Віктор Пелевін, Володимир Сорокін, Тетяна Толста, Мішель Уельбек і, звісно ж, Кадзуо Ішігуро).

Відразу ж зазначимо: у романі К. Ішігуро «Не відпускай мене» наявні не лише ознаки антиутопії, але й у ньому складно синтезовані й риси традиційного психологічного роману, роману-притчі, роману-міфу, роману-фентезі. Оскільки першочергову увагу ми надаємо антиутопії, то цей аспект твору буде висвітлено більш вичерпно.

Б. Ланін у науковій розвідці «Анатомія літературної антиутопії» [6] виокремив дванадцять ключових ознак цього жанру, а саме:

1. жанрова спрямованість антиутопії проти утопії;
- 2-3. псевдокарнавал як структурний стрижень нової антиутопії;
- 4-5. ексцентричність героя та ритуалізація його життя;
6. гіперболізована чутливість любовних взаємин;
7. алгоричність як фактор розповідної стратегії;
8. асоціативна орієнтованість на традиційну утопію та її коректування;
9. наявність фантастичного елемента;
10. статична (вузькоспеціальна) картина хронопопування;
11. ілюзорність інтимного простору героя;
12. специфічне, таке, що зазнає страху, очікування майбутнього.

Сюжетний конфлікт виникає там, де особа відмовляється від своєї ролі в ритуалі і надає перевагу індивідуальному способу пізнання. У цьому випадку вона обов'язково стає тим «стрижнем», яким визначається подальший розвиток подій. У романі К. Ішігуро «Не відпускай мене» жанр антиутопії суперечить навіть не конкретній утопії, як це часто відбувалось у часи формування цього типу роману, а із самим життям. Ідея клонування людей зрежисована повністю і з усіма можливими наслідками для людства. Безперечно, є обов'язковий псевдокарнавал і карнавальні елементи. Кеті, її друзі, її наставники в школі Хейлшем існують за законами вигаданого життя, тобто атракціона. Їх нетривале існування в межах школи є лише наслідком справжнього життя, а турбота про здоров'я – лицемірством. Кохання і сексуальне життя також регламентовані: вихованцям заборонено одружуватися і народжувати дітей. Тут антиутопія розпочинає діалог з утопією: згадаймо «Місто Сонця» Т. Кампанелли, де пари, що мають одружитися, визначаються керівниками. І хоча персонажі роману «Не відпускай мене» не відчувають страху, проте відчуття таємниці та чогось незвіданого переслідує як героїв, так і читачів. До того ж чим ближче заплановано кимось вилучення органів, тим сильніше відчуття «викривленого світу».

На відміну від антиутопій ХХ століття, у романі К. Ішігуро вихованці-клони не конфліктують із соціумом. Саме цей конфлікт, коли «особа відмовляється від своєї ролі в ритуалі і надає перевагу власному шляху», вважає Б. Ланін, визначає суть нової антиутопії [6, с. 157]. Проте навіть наставники дітей у Хейлшемі, спробувавши щось змінити в їхніх долях, зазнають поразки. Саме так К. Ішігуро

поступово створює новий сюжет про бездіяльність і непротивлення. З одного боку, він ґрунтується на японській «філософії практик», а з іншого – на відчутті безперспективності боротьби з тим, що в слов'янській практиці називають Молохом золотого теляти.

У романі «Не відпускай мене» головними персонажами є три випускники школи Хейлшема: Кеті, Рут і Томмі, яких поєднують дружні взаємини, а згодом і кохання. Аналізуючи їхнє світосприйняття, потрібно дослідити образ Кеті Ш. – головної героїні, очима якої читач сприймає все, що відбувається в школі та поза нею. Через нарратив-згадування вона розкриває свій характер, напрям думок і почуттів. Ця дівчинка-дівчина-молода жінка сприймається як цілком нормальна людина, а не нечулий клон. Докладний опис минулих подій засвідчує про такі її здібності, як спостережливість, логічне мислення, схильність до аналізу подій і поведінки оточення, спроможність робити правильні висновки. У спілкуванні з іншими вона виявляє тактовність, чуйність, урівноваженість. Вона ж додає гармонії та щирості в стосунки з друзями. Протягом одинадцяти років доглядаючи за донорами, що вже є виснаженими операціями, Кеті співчуває тим, хто постійно страждає від болю. Чуйно й по-доброму ставилася до подруги Рут, глибоко й віддано кохала Томмі, дбаючи про нього напередодні смерті.

Про інших героїв роману ми дізнаємося з розповіді Кеті. Протягом навчання в Хейлшемі вона однаково ставиться до багатьох, але дружить лише з Рут і Томмі. Так утворилося це тріо: стримана й романтична Кеті, норовливий і талановитий Томмі, дещо егоїстична Рут. Те, що Томмі мовчазна, закрита людина, виявляється під час уроків творчості, коли він нікому не хоче показувати свої малюнки, окрім Кеті й Рут. Безумовно, тільки вони могли по-справжньому, у повній мірі оцінити його талант. Письменник майже нічого не каже про те, який вигляд має Томмі, згадуючи лише про те, юнак «міцний, сильний, гарний спортсмен», він носить «товстий джемпер і джинси». Пізніше Кеті помічає, що на Томмі «була вицвіла зелена спортивна куртка і він помітно додав у вазі за минулі роки», «від нього тягло чимось лікувальним» [4, с. 25, 250, 292].

Характер взаємин Кеті і Рут виявляється через деталі. Завдяки «ярмаркам» у Хейлшемі діти мали можливість купляти речі, які їм сподобались, і створювати з них колекції. Кеті надавала великого значення своїй колекції, вважаючи її частиною свого внутрішнього «я». Для Рут така колекція надала можливість продемонструвати свою винятковість. Часто це спричиняло суперечки і призводило до суперництва з Кеті, але в той же час зближувало їх [4, с. 49]. Подорослішав, випускники Хейлшема, очікуючи на операції, опиняються в Котеджах, але роки дитинства нагадують їм про стару дружбу, і це надає їхньому життю новий сенс.

Об'єднує всіх вихованців-донорів їх неспроможність боротися за життя та свої права.

Винятком є лише «бунт» Томмі у кінці роману і гнівні слова Рут, яка втратила надію. Але її гнів і презирство звернуті у середину себе, на своє «ганебне» походження [4, с. 154]. На відміну від Рут, Кеті й Томмі притаманні гідність, уміння залишатися собою, незважаючи на розчарування та зневіру. У цілому ж вони мляві, упадають у відчай, і це, звісно, ґрунтується на принципах кодексу «бусідо», який передбачає беззаперечне виконання наказів господаря, покору й відданість. Проте слід зазначити й таке: апатія і неспроможність до критичної самооцінки, оцінки себе в суспільстві поглинають дедалі більшу кількість наших сучасників – тих, кого не стосується філософія «бусідо». Уже тому духовне безсилля і відсутність бажання протистояти злу, що є найвизначнішими рисами сьогоднішнього молодого покоління, потребує більш широкого тлумачення.

В антиутопіях ХХ століття герої часто чинять опір державній системі, тому конфлікт «герой – соціум» завжди був рушійною силою сюжетної дії. У сучасній літературі акцент зроблено на нетерпимості, що існує між «тими» й «цими». Про це, наприклад, читаємо у Ю. Зозулі [3]. Тут конфлікт «нормальних» і «анормальних» виявляється у міркуваннях: «непотрібні, нікчемні люди, яких ще не встигли знищити»; вони «настільки знахабніли, що стали вільно з'являтися на вулицях, почали ходити один до одного в гості, веселитися, удаватися до всляких розваг і навіть одружуватися» [3]. Отже, герой починає конфліктувати не лише з Державою, але і з самим собою, а також з тими, хто не схожий на його «я».

Ішігуро в романі «Не відпускай мене» показав, що люди не спроможні перешкоджати системі, і всупереч співчуттю, яке вони відчувають до клонів, вони не хочуть протистояти. Згубність та негуманність системи виявляється в тому, що сучасна людина не може по-справжньому співчувати, вона готова піти на будь-які експерименти задля покращення якості винятково власного життя, та заради цього вона здатна знехтувати нормами моралі й духовними цінностями.

В антиутопіях ХХІ століття герой починає конфлікт із суспільством, системою, усталеним устроєм життя. Згадаймо, наприклад, героїв таких авторів, як Тетяна Толста, Віктор Пелевін, Дмитро Глуховський, Мішель Уельбек і, звісно, Кадзуо Ішігуро. Персонажі їхніх романів не йдуть на відкритий конфлікт, а є лише людьми, які намагаються усвідомити те, що відбулося, і в традиційній для антиутопії манері щоденника описати Новий світ. Вони здатні лише на хворобливу рефлексію – не на протест.

Усвідомлена відмова героя «від боротьби на користь марної рефлексії» [5, с. 25] притаманна цілій низці антиутопій ХХІ століття:

«Приречений» О. Кабакова, «Одноденна війна» В. Маканіна, «Той, що живе» А. Старобинець, «Нульгород» Л. Каганова.

Інертність, брак волі у героя зображено і в інших сучасних антиутопіях. Наприклад, у романі «Покірність» М. Уельбека порушено гостру для Заходу проблему: письменник стверджує, що сучасне суспільство, дотримуючись ідеології мультикультуралізму і переконання європейців у тому, що саме вони винні у колоніалізмі, фашизмі й нацизмі, втратило здатність діяти раціонально. За підтвердженням своєї думки він звертається до праць О. Шпенглера, Ф. Ніцше, А. Бретона, Ж. Бодріяра та інших, що вважали: Європа неухильно рухається до свого сконання, здійснюючи політичне й духовне самогубство [9, с. 71-77]. У розумінні М. Уельбека трагізм сучасного західного суспільства полягає в тому, що воно знаходиться у перманентному «стані лицедійства», орієнтуючись на уявні перспективи. Як відтворення цього явища, всі утопії, за словами Ж. Бодріяра, перетворились на реальність [2, с. 242]. Внаслідок цього герой антиутопій морально не розвивається, духовно не вдосконалюється. Він наслідуює «попередні напрацювання» і чинить «як заведено», не звертаючи уваги на те, що світ змінився і вимагає іншого.

Наприклад, у романі Т. Толстої «Кись» підкреслюється марність, безглуздість дій Героя: його бунт не дає бажаного результату. Наслідки цього вияву непокори виявляються не кращі, а, можливо, й гірші колишніх умов існування. Жодної оптимістичної ради в такій ситуації письменники-постмодерністи не можуть дати. Проте в просторі роману «Кись» все ж таки існує певна Істина, до якої хоче наблизитися герой, і у фіналі протагоніст не гине разом з іншими, а залишається жити. І, напевно, з метою продовжити пошуки сенсу буття.

У творах В. Пелевіна («Жовта стріла», «Омон Ра», «Відлюдник і шестипалий» тощо) ми знаходимо властиву антиутопії проблему – людина і тоталітарна система. Проте в той же час письменника цікавить уже не стільки традиційний конфлікт людини і соціуму, скільки феномен утопічної свідомості, яка допомогла цій системі одержати перемогу.

Тенденції переосмислення завдань антиутопії наявні в романі К. Ішігуро «Не відпускай мене», проте все-таки найголовнішим залишається питання, чому не герої не чинять опір системі, яка перетворила їх на «вторсировину». Можна припустити, що герої відмовляються від боротьби не лише тому, що діють відповідно до традицій справи честі й обов'язку, пов'язаних з японським бусідо, як це зазначає Ю. Нестеренко [8]. На наш погляд, одна з імовірних відповідей може бути така: персонажі роману «Не відпускай мене» страждають через синдром «набутої безпорадності», до якого часто схильні люди сьгодні.

Синдром «набутої безпорадності» був визначений М. Селігманом та його колегами в 1967

році й розглядався як психічний стан, коли істота не бачить зв'язку між зусиллями і результатом [11]. До такого висновку вчені дійшли після процесу дослідження двох груп мешканців притулку для літніх людей. Представники однієї групи самі вирішували питання щодо свого меню, вільного часу, догляду за садом і кімнатою. А ось ті, хто входив до іншої групи, мали виконувати лише вказівки, що обмежували їхні вільні дії. Як наслідок цього учасники першої групи демонстрували менший рівень депресії і кращий стан здоров'я, ніж літні люди з іншої групи. Отже, експериментальні досліді підтвердили гіпотезу М. Селігмана: якщо людей помістити в ситуацію набутої безпорадності, коли від їхніх дій і їхнього вибору нічого не залежить, вони незабаром навчаться бути безпорадними і припинять щось робити самостійно. Чи не про цей синдром, окрім зазначеної багатьма вченими теми служіння і обов'язку з японської культури, йдеться в романі К. Ішігуро «Не відпускай мене»? Можливо, клон у Ішігуро – це метафора сучасного «безпорадного, німецького «не-героя»?

Головним фактором глобальної трансформації сучасного суспільства стала інформаційно-технічна революція, яка докорінно змінила світ. Беручи до уваги цей факт, можна погодитися з думкою І. Морозової про те, що в наслідок цього з'являється людина, яка відзначається «деформованою» відповідальністю [7]. Слід взяти до відома і таку тезу дослідниці: «Визначальною тенденцією в інформаційному суспільстві є повсякчасна відмова від відповідальності фактично на всіх рівнях її прояву, що дозволяє нам говорити про асиметричність розвитку суспільства: при надзвичайно високому рівні технологічного розвитку є наявною деградація етики й моралі» [7, с. 134]. З цим не можна не погодитись: глобалізація як явище, яка супроводжує інформаційно-технологічну революцію,

народжує в людині відчуття зневіри, розпачу й розгубленості у великому й малозрозумілому світі. Внаслідок цього формується «людина безпорадна, німецька», а в суспільстві збільшується рівень неспокою, тривожних очікувань, зневіри і самотності.

З приводу побоювання щодо неможливості взяти на себе відповідальність розмірковують у своїх напрацюваннях не лише письменники, культурологи, психологи. Досліджуючи цю проблему, британський політик і соціолог З. Бауман пише: «Від суспільства ладу, відповідальності, стабільності ми перейшли до суспільства безладу, безвідповідальності, рівнозначних імовірностей і недовготривалості, внаслідок чого планування, прогнозування і «висновки на майбутнє» вже не можливі» [1, с. 28].

Мабуть, ця проблема хвилює і Кадзуо Ішігуро. У романі «Не відпускай мене», усвідомлюючи, що світ докорінно змінюється, він міг і повинен був показати, до чого призведе поголовна безпорадність, безпомічність. У житті мешканців Хейлшема – до знецінення людського життя, занепаду духом, до втрати волі, бажання відстоювати власну свободу.

Висновки. Усвідомлена відмова героя від боротьби на користь безглуздої рефлексії, а також проблема «людина і тоталітарна система» притаманні антиутопіям ХХІ століття.

Характери героїв роману «Не відпускай мене» схожі на характери звичайних людей, їм притаманні гідність і уміння залишатися собою в складних життєвих обставинах. У той же час вони схильні до апатії та безрезультатної рефлексії. Їх об'єднує відчуття безнадії, неспроможність до боротьби за життя і власні права. Отже, можна припустити, що характери героїв роману саме такі не тому, що Ішігуро хотів підкреслити їхні конфуціанські гуманістичні ідеали. Причина патологічної покори зумовлена ще й тим, що персонажі його творів страждають через синдром набутої безпорадності, спричиненої сучасним суспільством, яке нав'язує глобальне та безвідповідальне споживання всіляких розкошів.

Список використаної літератури

1. Бауман З. Индивидуализированное общество. Москва: Логос, 2005, 231 с.
2. Бодрийяр Ж. Прозрачность зла. *Ясперс К., Бодрийяр Ж. Призрак толпы*. Москва: Алгоритм, 2007. 272 с.
3. Зозуля Е. Рассказ об Аке и человечестве. URL: <https://coollib.net/b/255629-efim-davidovich-zozulya-rasskaz-ob-ake-i-chelovechestve/read#t2> (дата звернення 04.12.2021).
4. Кадзуо Исигуро. Не отпускай меня. Москва: ЭКСМО, 2020. 384 с.
5. Костенкова В. В. Антиутопия начала ХХІ века в динамике жанровых трансформаций: дис. канд. филол. наук: 10.01.01. ФГБОУ ВО «Кубанский государственный университет», 2019. 180 с.
6. Ланин Б. А. Анатомия литературной антиутопии. *Общественные науки и современность*. 1993. № 5. С. 154–163.
7. Морозова И. С. Кризис ответственности в контексте развития культуры информационного общества: дис. канд. филол. наук: 15.04.15. АНО ВПО «Московский гуманитарный университет», 2015. 195 с.
8. Нестеренко Ю. С. Элементы японской культуры в романе Кадзуо Исигуро «Не отпускай меня». *Знание. Понимание. Умение*. 2015. № 4. С. 326–333.

9. Стрельникова Л. Ю. Постмодернистская антиутопия М. Уэльбека «Покорность»: последний духовный кризис европейского мира. *Вестник ВГУ. Серия: Филология. Журналистика*. 2019. № 1. С. 71–77.
10. Kazuo Ishiguro. *Never Let Me Go*. London. Faber & Faber, 2021. 304 p.
11. Maier S. F., Seligman M. E. P. Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*. 1967. May; 74 (1): 1–9 p.
12. Rodin J., Langer E.J. Long-term effects of a control relevant intervention with the institutionalized aged (англ.). *Journal of Personality and Social Psychology*. 1977. No. 35. P. 897–902.

Надійшла до редакції 17 грудня 2021 р.

Прийнята до друку 11 лютого 2022 р.

References

1. Bauman Z. *Individualizirovanoe obshchestvo*. Moskva, 2002. 231 s.
2. Bodriyyar Zh. *Prozrachnost` zla*. Yaspers K., BodriyyarZh. *Prizraktoipy`*. Moskva: Algoritm, 2007. 272 s.
3. Zozulya E. *Rasskaz ob Ake i chelovechestve*. URL: <https://coollib.net/b/255629-efim-davidovich-zozulya-rasskaz-ob-ake-i-chelovechestve/read#2> (data zvernennya 04.12.2021).
4. Kadzuo Ishiguro. *Ne otpuskaj menya*. Moskva: E`KSMO, 2020. 384 s.
5. Kostenkova V.V. *Antiutopiya nachala XXI veka v dinamike zhanrov`kh transformaczij*: dis. kand. filolnauk: 10.01.01. FGBOU VO «Kubanskij gosudarstvenny`juniversitet», 2019. 180 s.
6. Lanin B.A. *Anatomiya literaturnoj antiutopii*. *Obshhestvenny`e nauki i sovremennost`*. 1993. #5. S. 154–163.
7. Morozova I.S. *Krizis otvetstvennosti v kontekste razvitiya kul`tury informatsionnogo obshchestva*: dis. kand. filol. nauk: 15.04.15. ANO VPO «Moskovskii gumanitarnyi universitet», 2015. 195 s.
8. Nesterenko Yu.S. *E`lementy` yaponskoj kul`tury` v romane Kadzuo Ishiguro «Ne otpuskajmenya»*. *Znanie. Ponimanie. Umenie*. 2015. # 4. S. 326–333.
9. Strel`nikova L.Yu. *Postmodernistskaya antiutopiya M. Ue`l`beka «Pokornost`»*: poslednij dukhovny`j krizis evropejskogo mira. *Vestnik VGU. Seriya: Filologiya. Zhurnalistika*. 2019. # 1. S. 71–77.
10. Kazuo Ishiguro. *Never Let Me Go*. London. Faber & Faber, 2021. 304 c.
11. Maier S. F., Seligman M. E. P. Failure to escape traumatic shock. *Journal of Experimental Psychology*. 1967. May; 74(1): 1–9 p.
12. Rodin J., Langer E.J. Long-term effects of a control relevant intervention with the institutionalized aged. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1977. No. 35. P. 897–902.

Submitted December 17, 2021.

Accepted February 11, 2022.

Olena Andreichykova, first year post-grad, lab assistant, literature department, faculty of Roman-German philology, Odessa I. I.Mechnikov State University (2, Dvoryanska Str., Odessa, 65026, Ukraine); e-mail: andreychykova@gmail.com; <http://orcid.org/0000-0003-0040-5510>

Non-heroic heroes of the dystopia: the novel *Never Let Me Go* by Kazuo Ishiguro in the context of modern literature

The article examines the features of the characters of the heroes of Kazuo Ishiguro's novel "Don't Let Me Go" in the context of the dystopia of the 21st century. Based on a comparison of the dystopias of the 20th century on the one hand, and dystopias of the 21st century on the other hand, the tendencies of the development of this genre and the principles of reflection of the world outlook of the heroes are traced. It is noted that a distinctive feature of 20th century dystopias is the conflict of heroes with the existing regime, while in the 21st century dystopias less attention is paid to this conflict than the problem of the psychological state of characters who have already realized that it is useless to fight the ideology of society. The purpose of the article is to study the character's accentuation, previously not considered, of the characters of Kadzuo Ishiguro's novel *Don't Let Me Go* in the context of modern literature.

The heroine of the novel Katie S. is endowed with intellectual and moral qualities that, as it turned out, cannot change her fate as a "second class" person. Her friends Ruth and Tommy also have a non-standard outlook: each of them has their own inclinations and their own preferences. This aspect of the novel can be considered as protest, directed against the social structure that divides people into "first-class" and "second-class". One of the main conclusions: modern society, having become a "consumer society", loses the main feature of humanism – love and respect for every representative of humanity, depriving a person of will and thirst for life that was given by nature.

When analyzing Kazuo Ishiguro's novel *Don't Let Me Go*, critics often draw attention to the "Japanese" syndrome that is present in the English characters. The formula of "collective national thinking" does exist in the work, but it seems to be insufficiently covered in literary criticism. In our opinion, "Japanese" should be considered in two aspects: a) as traditional service to duty, acceptance of fate and humility in Japanese culture; b) as a lack of passionarity and a syndrome of learned helplessness, the features of which we observe in many modern "non-Japanese".

Keywords: Kazuo Ishiguro, *Never Let Me Go*, mentality, dystopia, humanism, the value of human life, learned helplessness

DOI: 10.26565/2227-1864-2022-90-05
УДК 821.161.1.06-31-Пелевін.09

Тінь Бродського над імперією Пелевіна

Євген Анатолійович Маханьков

кандидат філологічних наук, старший викладач
кафедри історії російської літератури,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

(майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна;)

e-mail: makhankov@ukr.net; <https://orsid.org/0000-0001-7972-9029>

Тетяна Володимирівна Склярова

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри історії російської літератури,

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

(майдан Свободи, 4, м. Харків, 61022, Україна;)

e-mail: tanya.nadozirnaya@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8034-6287>

Як неодноразово відзначалося дослідниками, однією з найважливіших категорій художньо-естетичної системи Й. Бродського є категорія мови. У низці поетичних текстів, статей та есе поет розмірковує про роль мови в житті людини й особливо – поета, про глибинний взаємозв'язок мови та мислення й приходить до сприйняття її як позачасової, позапросторової, метафізичної величини. Проблема мови як особливої знаково-конвенційної системи, що виступає посередником між суб'єктом і світом, займає значне місце у творчості В. Пелевіна. Як видається, чітко і гостро вона поставлена в кількох романах письменника, у тому числі в так званій вампірській діалогії, сюжет якої розгортається як буквальна реалізація думки Бродського про те, що людина – це засіб мови для продовження свого існування. Як показує аналіз, найбільш виразні паралелі виявляє зіставлення вампірської діалогії з конкретним текстом Бродського – «Разговором с небожителем». Як видається, «Empire V» і «Batman Apollo» можуть бути прочитані як перекладення сюжету «Разговора с небожителем» у формі роману. При цьому в пелевінській діалогії відтворено центральні образи, колізії та мотиви вірша Бродського. Центральним для обох текстів є образ миші-мови. При цьому як у поетичному всесвіті Бродського, так і в пелевінських романах образ миші безпосередньо пов'язаний з мовою та поезією.

Як показує аналіз, можна говорити про те, що Пелевіна очевидно приваблює концепція мови Бродського, а також деякі аспекти взаємовідносин мови і людини, людини і бога, реалізовані в його поезії, що пояснює послідовне звернення до «Разговора с небожителем» при створенні вампірської діалогії. Однак якщо в текстах Бродського здавалося б гранично віддалені один від одного полюси мають тенденцію зближуватися до повного нерозрізнення, то бінарність мови та істини у всесвіті Пелевіна жорстко задана та нерухома. Можливо, саме це не дає змоги письменнику перетнути «останню заставу».

Ключові слова: концепція мови, інтертекст, Бродський, вампірська діалогія

Однією з центральних категорій художньо-естетичної системи Й. Бродського є категорія мови. У низці поетичних текстів, статей та есе поет розмірковує про роль мови в житті людини й особливо – поета, про глибинний взаємозв'язок мови та мислення й приходить до сприйняття її як позачасової, позапросторової, метафізичної величини: «...поезія на самом деле не область литературы, не форма искусства, не развлечение и не форма отдыха – это цель человека как биологического вида. Люди, которые занимаются поэзией, – наиболее совершенные в биологическом отношении образцы человеческого рода... Язык – это важнее, чем Бог, важнее, чем природа, важнее, чем что бы то ни было иное, для нас как биологического вида» [3].

Проблема мови як особливої знаково-конвенційної системи, що виступає посередником між суб'єктом і світом, займає дуже значне, якщо не головне, місце у творчості В. Пелевіна. Як видається, чітко й гостро вона

поставлена в низці романів письменника, у тому числі в так званій вампірській діалогії, сюжет якої розгортається як буквальна реалізація думки Бродського про те, що людина – це засіб мови до продовження свого існування. Виявлення та детальний аналіз найбільш суттєвих посилань до творів Бродського дозволять встановити рівень актуальності його поетичної спадщини для творчості Пелевіна.

Романи «Empire V» (2006) та «Batman Apollo» (2013) складають вампірську діалогію, що презентує авторський міф, згідно з яким найвищою расою на Землі є вампіри. У центрі космогонічного міфу Пелевіна знаходиться Велика Миша – давня безсмертна істота. Вона асоціюється з Деревом Життя, а «человеческая нация со своим языком и культурой образуется там, где есть такое дерево» [8, с. 206]. Сутністю Великої Миші є «язык» – жива істота найвищої природи. «Язык» живе не лише у Великій Миші, а й у вампірах. Саме «язык» робить людину вампіром, він безсмертний та переходить від одного вампіра до іншого, але здатний існувати

тільки в симбіозі з тілом людини. Підпорядкованість людського аспекту особистості вампіра «язьку» демонструється у романі за допомогою наскрізного образу – вершника на коні, де у ролі вершника виступає «язьку». Як видається, така картина світу може бути наочною ілюстрацією до ідеї Бродського про мову як вищу творчу силу: «Поэт есть средство существования языка» [1]. Слід зазначити, що саме після того, як «язьку» обирає головного персонажа Рама в якості свого наступного носія, у героя проявляється творче начало, нехай і у край спеціфічних умовах (народження поетичного тексту провокується прийняттям спеціального препарату).

Як показує аналіз, найбільш виразні паралелі виявляє зіставлення вампірської діалогії з конкретним текстом Бродського – «Разговором с небожителем». Видається, що «Empire V» і «Batman Apollo» можуть бути прочитані як дуже вільне перекладення сюжету «Разговора с небожителем» у формі роману. При цьому в пелевінській діалогії досить точно й послідовно відтворено центральні образи, колізії та мотиви вірша Бродського. Розглянемо найпоказовіші з них.

Обидва тексти, поетичний та епічний, відкриває образ миші-«язьку». У поетичному всесвіті Бродського, як і в пелевінських романах, образ миші безпосередньо пов'язаний з мовою та поезією. А. Ранчин зазначає, що миша у Бродського «субститут или метафорическое обозначение поэтического “Я”» [11]. І. Служевська підкреслює самостійність образу миші у творчості поета: «Главное в нем – тайное слияние с языком. Для Бродского мыши – подпольная суть языка, его вечная неистребимая сила» [12]. Як бачимо, у діалогії Пелевіна «тайное слияние» миші з мовою виходить на поверхню сюжету. Звернімо увагу на ще одну спеціфічну особливість миші-«язьку» у Бродського та Пелевіна. А. Ранчин зазначає, що, посилаючись на усний коментар Бродського, Л. Лосев казав, що слово «грядущее» асоціювалося у поета з «грызущее» – «поэтому мыши, грызуны, и выбегают на это слово» [11]. З прийдешнім пов'язані й миші Пелевіна: вампіру Рамі під час прийому баблоса вдається побачити майбутнє; мають доступ до інформації про майбутнє деякі вампіри-пірначі, а найвеличніший представник класу undead «Великий Вампір» бачить майбутнє всього людства.

Проте функції миші-«язьку» у творчості Бродського та Пелевіна дещо різні. На думку І. Служевської, у Бродського миша – «единственное существо, способное противостоять давлению государства и мироздания» [12]. У всесвіті Пелевіна встановлюється зворотна залежність: не миша протистоїть тиску зовнішніх обставин, а саме

вона і створює фабрику болю. Велика Миша і вампіри жорстко контролюють усі сфери людського життя з єдиною метою – отримати максимальну кількість баблоса, що є концентратом людського страждання. Розмірковуючи про залежність поета від мови, Бродський відзначав, що «зависимость эта – абсолютная, деспотическая, но она же и раскрепощает» [1]. Однак у вампірській діалогії реалізована лише одна частина цієї формули, а друга – про вивільнення – не лише вилучена, але спростовується всім перебігом оповіді. Як видається, послідовна апеляція до творчості Бродського зумовлена саме наполегливим трансльованим Пелевіним сприйняттям мови як в'язниці, що робить пізнання істини принципово неможливим. Сприймаючи ситуацію, коли все у світі – просто текст, письменник, здається, наполегливо заперечує здатність слів відображувати справжні значення та смисли.

З іншого боку, розмірковуючи про ставлення «Я» до слова в поезії Бродського, А. Ранчин зазначає, що воно амбівалентне: «слово одновременно и единственная возможность реализации лирического героя в мире, и надличностная сила, неподвластная «Я», ставящая преграды между ним и реальностью. Не случайно появление в «Разговоре с небожителем» образов клонящейся Пизанской башни, которой уподоблен лирический герой-поэт, и вавилонской башни слов» [11]. Саме так – як перешкоду між людиною та реальністю – Пелевін і сприймає розум «Б», який відповідає за створення картини світу зі слів.

У «Разговоре с небожителем» Бродський звертається до сюжету Книги Йова, герой якої повстав проти Бога, вимагаючи божественної справедливості. Як відомо, запитання ліричного героя залишаються без відповіді. Але у всесвіті Бродського все ж таки є надія на присутність Бога як істоти, що має винятковий і сакральний статус і не залежить від мови та часу навіть при тому, що «вся вера есть не более, чем почта / в один конец» [2, с. 144]. Абсолютно іншу версію подій пропонує Пелевін. В «Empire V» і «Batman Apollo» головний герой постійно розмовляє з «небожителями» (богами з маленької букви називають себе вампіри). Однак поступово Рама з'ясує, що боги-вампіри, які вважають себе вищою ланкою харчового ланцюжка на землі, насправді не таємні володарі планети, а жалюгідні істоти, повністю занурені у страждання. Більше того, навіть Велика Миша та Бетман Аполло (Боги з великої літери, за словами Озвіріса), заради яких весь світ невимовно страждає, виробляючи баблос, є лише частиною створеної ними фабрики болю, бо й вони існують у просторі розуму «Б». Таким чином створюється картина світу, позбавленого одухотвореного божественного начала.

Опис мови Бродським і Пелевіним зближує сприйняття її як зараженої, вірусної. Так, герой Бродського, протиставляючи себе пушкінському поетові та відмовляючись «жечь глаголом», каже

Богу: «глаголом, исповедью, просьбой, / проклятыми вопросами – той оспой, / которой речь / почти с пелен / заражена – кто знает? – не тобой ли» [2, с. 144]. У свою чергу Рама, опинившись у замку Дракули, дізнається, що вампіри оснастили людський мозок другою сигнальною системою – «языком», що містить «специально встроенные предохранители-баги. Они делают невозможным для человека познание истины» [9, с. 79].

Ліричний герой «Разговора с небожителем» не сподівається почути Бога, але розмовляє з одним з його посланців: «И, кажется, уже / не помню толком, / о чем с тобой / витийствовал – верней, с одной из кукол, / пересекающих полночный купол» [2, с. 149]. Мотив ляльки бога реалізований і у пелевінських романах. Ставши вампіром, людина отримує здатність переходити в Стародавнє Тіло, ставати кажаном. Вирушаючи на церемонію Великого гріхопадіння, Рама-миша летить нічним небом, прямуючи до Хартланду. В останньому романі письменника «Transhumanism Inc.» (2021), що розвиває цілу низку тем і мотивів «Empire V» і «Batman Apollo», цей мотив звучить ще чіткіше. У ролі ляльки виступає всемогутній Атон Гольденштерн – мешканець недосяжного десятого таера, який існує у створеній спеціально для нього симуляції та у прямому сенсі слова є сонцем для мешканців інших таерів. У фіналі роману з'ясовується, що наймогутніший баночник планети – це насправді homo overclocked, тобто максимально розігнаний для збільшення вироблення баблосу людський мозок. При створенні цього образу Пелевін, як і Бродський в «Разговоре с небожителем», використовує пушкінський інтертекст: його Гольденштерн є шестикрилим, як і пророк Пушкіна, а статус героя – Гольденштерн все і сонце баночного світу – відсилає до хрестоматійних характеристик великого класика. Таким чином, якщо ліричний герой Бродського ставить під сумнів існування божественного вісника, то статус пелевінського персонажа не передбачає неоднозначного прочитання: Гольденштерн, який вважає себе богом, досягнувши zenіту, читає напис, з якого дізнається, що він лише штучний банковий інтелект на біоносії.

У вірші Бродського небожитель постає в образі злодія: «...ты отнял все, чем на своем веку / владел я. Ибо созданное прочно, / продукт труда / есть пища вора и прообраз рая» [2, с. 146]. І. Служевська, аналізуючи «Разговор с небожителем», акцентує увагу на тому, що в цьому вірші Бог постає як творець закону втрат (Бог-грабіжник) [12]. Саме ця функція виявляється основною божественною функцією у вампірській діалогії. Згідно з пелевінським міфом, єдине призначення людської цивілізації – вироблення баблоса або агрегату «M5».

Вперше потрапивши на Червону Церемонію, Рама розуміє, яку ціну платять люди за його трансцендентні переживання під час прийому баблоса: «Моей пищей были те самые сны наяву, в которые человек незаметно проваливается много раз в день, когда его взгляд движется по глянцевой странице, экрану или чужим лицам. В каждом человеке распускался алый цветок надежды – и, хотя сама эта надежда чаще всего была бессмысленной, как прощальное “кукареку” бройлерного петуха, ее цветок был настоящим, и невидимый жнец, который несся на моей взмыленной спине, срезал его своей косой» [8, с. 345].

До речі, низка деталей, які мають відношення до ритуального прийому баблоса, також відсилають до тексту Бродського: «Здесь, на земле, / от нежности до умоисступленья, / все формы жизни есть приспособление. / И в том числе / взгляд в потолок / и жажда слиться с Богом, как с пейзажем» [2, с. 145]. У всесвіті Пелевіна прийом баблоса відбувається в спеціальних залах, в оформленні яких дотримуються двох принципів: вони забезпечені кріслами, які фіксують вампірів таким чином, що протягом усієї церемонії ті змушені дивитися в стелю, прикрашену зображенням сонця. Крім того, під час другої фази Церемонії вампіри переживають цілком поза межне відчуття всемогутності та всезнання і зрештою – злиття з вищим. Таким чином, можна говорити про те, що при зображенні Червоної Церемонії Пелевін відтворює основні параметри наведеного фрагмента «Разговора с небожителем».

І, нарешті, аналізовані тексти Бродського та Пелевіна зближує сприйняття страждань як призначення людини. У «Разговоре с небожителем» переживання страждання усвідомлюється як об'єктивний закон буття («...боль – не нарушение правил / страданье есть способность тел, / и человек есть испытатель боли» [2, с. 145]). Згідно з космогонічним міфом Пелевіна, люди були виведені вампірами виключно для того, щоб страждати («Люди не понимают, что постоянно кричат от боли» [9, с. 281]). Більше того, у другій частині діалогії Рама дізнається, що страждання – це доля й вампірів також, оскільки вампіра від людини «отличает лишь то, что его страдание интенсивней и глубже» [9, с. 271].

Таким чином, як показує аналіз, можна говорити про те, що при створенні вампірської діалогії Пелевін послідовно й наполегливо апелює до «Разговора с небожителем» Бродського. Фокус уваги письменника при цьому зосереджений переважно на проблемах взаємовідносин мови (слова), бога та людини. Як видається, актуалізація поетичного інтертексту пов'язана з досить специфічним розумінням Бродським мови й людини як засобу для продовження її існування, що корелює зі сприйняттям цих категорій самим Пелевіним. Крім того, можливо, письменнику близьке сприйняття Бродського як поета, який належав до останнього покоління, що мало

природний зв'язок з великою культурою XVIII і XIX століть, і цікавим є діалог з ним як з представником досимулякрової епохи.

При тому, що Бродський, як було показано, буквально ідолізує слово й мову, трактування цих категорій дослідниками його творчості дуже різняться. І. Служевська вважає, що слово у поетичному всесвіті Бродського «способно объять бесконечность живого, мертвого и бессмертного, человека, вселенной и Бога», а «поэт и язык есть последняя надежда мира, без них обреченного не только на отсутствие голоса, но на отсутствие знания бесконечного о себе самом» [13]. Згідно з Б. Янгфельдом, саме Слово протистоїть ще одній могутній силі в поетичному світі Бродського – Часу: «Против всепоглощающего Времени, ведущего к исчезновению и мира и человека, Бродский ставит Слово» [14]. Проте більш точною видається думка А. Ранчина, який вважає, що ставлення «Я» до слова в поезії Бродського неоднозначне. З одного боку, слово – єдина можливість реалізації ліричного героя, з іншого – воно непідвладне людині та відгороджує його від реальності та Бога [11].

Як видається, амбівалентне сприйняття слова характерне й для автора вампирської діалогії. З одного боку, нездатність слова бути транслятором істинного знання – один з найбільш актуальних меседжів текстів Пелевіна [6, 7]. З іншого, оскільки все зроблено зі слів, письменник виявляється заручником мови, прагнучи передати за допомогою слова те, що неможливо у ньому втілити. Таким чином, виявляється очевидна суперечність між інтересом автора до феномену мови як засобу формування картини світу та прагненням вербалізувати те, для чого немає слів. На шляху до справжнього буття герої Пелевіна так чи інакше відмовляються від слова: вистрілює з авторучки в дзеркальну кулю фальшивого світу Петро Пустота («Чапаев и Пустота»), відмовляється від послуг креативного доводчика Грим («S.N.U.F.F.»), викидає

рукавичку граф Т («Т»), Рама у фіналі «Бетмана Apollo» каже: «Тут, впрочем, слова начинают подводить. Но мне они больше не нужны» [9, с. 511]. Таким чином, Пелевін жорстко протиставляє мову й людину, слово та істину. Інша справа поетичний простір Бродського, де бінарні опозиції схильні до втрати первинної антиномічності.

О. Кравченко, аналізуючи «Двадцать сонетов к Марии Стюарт», розмірковує про ієрархію у відносинах мови та поета й припускає, що ключем-кодом, який пояснює модель їхньої взаємодії, є слово «подяка»: «Особая семантическая оборачиваемость этого слова, когда благо, дарованное мне, становится моей способностью к дарению, совмещает дарителя и одариваемого, слово как дар мне и мой дар» [4]. На думку дослідниці, така парадоксальна логіка є фундаментальною для поезики Бродського: «Я благодарен – дарю благо за готовящееся мне небытие, за пустоту. Пустота, таким образом, благословлена, одарена, чревата словом. Уход в небытие предполагает нечто, существующее за порогом смерти... Шаг через последний предел обеспечивает поэту божественное место «вне» – апофеоз отстранения» [4]. Мотив подяки присутній і в «Разговоре с небожителем»: «Там, наверху – / услышь одно: благодарю за то, что / ты отнял все, чем на своем веку / владел я» [2, с. 146].

Як видається, можна говорити про те, що Пелевіна очевидно приваблює концепція мови Бродського, а також деякі аспекти взаємовідносин мови та людини, людини й бога, реалізовані в його поезії, що пояснює послідовне звернення до «Разговора с небожителем» при створенні вампирської діалогії. Однак якщо в текстах Бродського здавалося б гранично віддалені один від одного полноси мають тенденцію зближуватися аж до повного нерозрізнення, то бінарність мови та істини у всесвіті Пелевіна є жорстко заданою та нерухомою. Можливо, саме це не дає можливості письменнику перетнути «последнюю заставу», оскільки «Тот, кто говорит о мире, должен быть вне его» [5].

Список використаної літератури

1. Бродский И. Нобелевская лекция. URL: <https://lib.misto.kiev.ua/BRODSKIJ/lect.dhtml> (дата звернення 04.01.2022).
2. Бродский И. Разговор с небожителем // Бродский И. Часть речи: Избранные стихи 1962–1989. Москва, 1990. С. 143–150.
3. Интервью Бродского Анни Эпельбуэн // Бродский И. Большая книга интервью. Москва, 2000. С. 95.
4. Кравченко О. Слово и мир (над строками «Двадцати сонетов к Марии Стюарт Бродского») // Вопросы литературы. 1999. № 4. URL: <https://voplit.ru/article/slovo-i-mir-nad-strokami-dvadsati-sonetov-k-marii-styuart-brodskogo/> (дата звернення 04.01.2022).

5. Лотман Ю. М., Лотман М. Ю. Между вещью и пустотой (Из наблюдений над поэтикой сборника Иосифа Бродского «Урания») // Лотман Ю. М. Избранные статьи в 3-х томах. Т. 3. Таллинн, 1993. 304 с.
6. Надозирная Т. В. Деконструкция кода массовой культуры в «Empire V» и «Batman Apollo» В. Пелевина. Русская филология. Вестник Харьковского нац. пед. ун-та им. Г. С. Сковороды: научно-методический журнал. Харьков, 2014. №1-2 (51). С. 130–135.
7. Надозирная Т. В. Пелевин vs Набоков: «S.N.U.F.F.» как ремейк «Лолиты» // Вестник Омского гос. пед. ун-та. Гуманитарные исследования. Омск, 2015. № 3 (7). С. 53–56.
8. Пелевин В. Batman Apollo. Москва: Эксмо, 2013. 512 с.
9. Пелевин В. Empire V. Москва: Эксмо, 2006. 416 с.
10. Пелевин В. т. Москва: Эксмо, 2009. 384 с.
11. Ранчин А. «На пиру Мнемозины»: Интертексты Иосифа Бродского. URL: <https://unotices.com/books-u/122263/1> (дата звернення 04.01.2022).
12. Служевская И. «Разговор с небожителем»: поэтика рационального. URL: <http://www.vavilon.ru/textonly/issue10/sluzhevskaya.html> (дата звернення 04.01.2022).
13. Служевская И. Бродский: от христианского текста – к метафизике изгнания. Звезда. 2001. № 5. URL: <https://magazines.gorky.media/zvezda/2001/5/brodskij-ot-hristianskogo-teksta-k-metafizike-izgnaniya.html> (дата звернення 04.01.2022).
14. Янгфельдт Бенгт. Язык есть бог. Заметки об Иосифе Бродском. URL: <http://maxima-library.org/mob/b/47981?format=read> (дата звернення 04.01.2022).

Надійшла до редакції 23 січня 2022 р.

Прийнята до друку 23 лютого 2022 р.

References

1. Brodskiy I. Nobelevskaya lektsiya. URL: <https://lib.misto.kiev.ua/BRODSKIJ/lect.dhtml> (data zvernennya 04.01.2022).
2. Brodskiy I. Razgovor s nebozhitelem / Brodskiy I. Chast' rechi: Izbrannye stikhi 1962–1989. Moskva, 1990. S. 143–150.
3. Intervyu Brodskogo Anni Epelbuen. Bolshaya kniga intervyyu. Moskva, 2000. S. 95.
4. Kravchenko O. Slovo i mir (nad strokami «Dvadtsati sonetov k Marii Styuart Brodskogo»). Voprosy literatury. 1999. № 4. URL: <https://voplit.ru/article/slovo-i-mir-nad-strokami-dvadtsati-sonetov-k-marii-styuart-brodskogo/> (data zvernennya 04.01.2022).
5. Lotman Yu. M., Lotman M. Yu. Mezhdru veschyu i pustotoy (Iz nablyudenyi nad poetikoy sbornika Iosifa Brodskogo «Uraniya»). Lotman Yu. M., Izbrannyye stati v 3-h tomah. T. 3. Tallinn, 1993. 304 s.
6. Nadozirnaya T.V. Dekonstruktziya koda massovoy kulturyi v «Empire V» i «Batman Apollo» V. Pelevina. Russkaya filologiya. Vestnik Harkovskogo natsionalnogo pedagogicheskogo universiteta im. G. S. Skovorodyi: nauchno-metodicheskij zhurnal. Harkov, 2014. № 1-2 (51). S. 130–135.
7. Nadozirnaya T.V. Pelevin vs Nabokov: «S.N.U.F.F.» kak remeyk «Lolityi». Vestnik Omskogo gosudarstvennogo pedagogicheskogo universiteta. Gumanitarnyye issledovaniya. Omsk, 2015. № 3 (7). S. 53–56.
8. Pelevin V. Empire V. Moskva: Eksmo, 2006. 416 s.
9. Pelevin V. Batman Apollo. Moskva: Eksmo, 2013. 512 s.
10. Pelevin V. t. Moskva: Eksmo, 2009. 384 s.
11. Ranchin A. «Na piru Mnemozinyi»: Interteksty Iosifa Brodskogo. URL: <https://unotices.com/books-u/122263/1> (data zvernennya 04.01.2022).
12. Sluzhevskaya I. «Razgovor s nebozhitelem»: poetika ratsionalnogo. URL: <http://www.vavilon.ru/textonly/issue10/sluzhevskaya.html> (data zvernennya 04.01.2022).
13. Sluzhevskaya I. Brodskiy: ot hristianskogo teksta – k metafizike izgnaniya. Zvezda. 2001. № 5. URL: <https://magazines.gorky.media/zvezda/2001/5/brodskij-ot-hristianskogo-teksta-k-metafizike-izgnaniya.html> (data zvernennya 04.01.2022).
14. Yangfeldt Bengt. Yazyk est bog. Zаметki ob Iosife Brodskom. URL: <http://maxima-library.org/mob/b/47981?format=read> (data zvernennya 04.01.2022).

Submitted January 23, 2022.

Accepted February 23, 2022.

Eugene Makhankov, PhD, Senior Lecturer at the Department of the History of Russian Literature in V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Sq., Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: makhankov@ukr.net; <https://orcid.org/0000-0001-7972-9029>

Tetiana Skliarova, PhD in Philology, Associate Professor of the Department of Russian Literature, V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: tanya.nadozirnaya@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-8034-6287>

Brodsky's shadow over Pelevin's empire

As has been repeatedly noted by researchers, one of the most important categories of the artistic and aesthetic system of I. Brodsky is the category of language. In a number of poetic texts, articles and essays, the poet reflects on the role of language in the life of a person, and especially of a poet, on the deep interconnection of language and thinking, and comes to perceive it as a timeless, extra-spatial, metaphysical value.

The problem of language as a special sign-conventional system acting as a mediator between the subject and the world occupies a very significant place in the work of V. Pelevin. It seems that it is clearly and poignantly posed in a number of the writer's novels, including in the so-called vampire dilogy, the plot of which unfolds as a literal realization of Brodsky's idea that a person is a means of language to continue its existence. As the analysis shows, the most distinct parallels are revealed by the comparison of the vampire dilogy with a specific text by Brodsky - "A Conversation with a Celestial." It appears that "Empire V" and "Batman Apollo" can be read as a novel adaptation of the plot of Conversation with a Celestial.

At the same time, the central images, collisions and motives of Brodsky's poem are recreated in Pelevin's dilogy. Central to both texts is the image of the mouse-tongue. Moreover, both in Brodsky's poetic universe and in Pelevin's novels, the image of a mouse is directly related to language and poetry.

As the analysis shows, we can say that Pelevin is obviously attracted by the concept of Brodsky's language, as well as some aspects of the relationship between language and man, man and God, implemented in his poetry, which explains the consistent appeal to "A Conversation with a Celestial" when creating a vampire dilogy ... However, if in Brodsky's texts seemingly extremely distant from each other poles tend to converge up to complete nondiscrimination, then the binarity of language and truth in Pelevin's universe is rigidly set and motionless. Perhaps this is what prevents the writer from crossing the "last gate."

Key words: concept of language, intertext, Brodsky, vampire dilogy

Рецензії

Лінгвокогнітивна репрезентація поняття «відсутність» в російській мові

*Рецензія на монографію доктора філологічних наук, доцента
кафедри слов'янських мов та зарубіжної літератури
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
Радчук Ольги Вячеславівни
«Лінгвокогнітивна репрезентація поняття «відсутність» в російській мові»
(Харків: Юрайт, 2019. 288 с.)*

Олена Вадимівна Чернцова

*доктор філологічних наук, доцент кафедри російської мови,
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна;
e-mail: e.v.cherntsova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070>*

Загальною тенденцією сучасних досліджень є увага до когнітивного підґрунтя семантики мовних одиниць різних стратумів. Саме в цьому руслі виконано монографію О. В. Радчук, присвячену обстеженню семантики засобів вираження поняття *відсутність* у російській мові, що дотепер не було системно здійснено. Однією з магістральних тенденцій розвитку сучасної когнітивної лінгвістики є поліпарадигмальність, використання підходів, методик, ідей інших галузей знань. Для всебічного вивчення предмета та об'єкта О. В. Радчук органічно поєднує у своїй науковій концепції доробки не лише лінгвістичної семантики, граматики, когнітивної лінгвістики, дискурсології, а й суміжних гуманітарних дисциплін – філософії, психології, історії, культурології, застосовує вірогідні методи, спрямовані на вивчення різноманітних мовних фактів.

Звертаємо увагу на велику фактографічну базу рецензованого дослідження – 5000 одиниць, дібраних із Національного корпусу російської мови і Національного корпусу української мови, художніх творів, лексикографічних та інших джерел. Про репрезентативність дослідження свідчать 12 таблиць, рисунки у тексті та 2 додатки з рисунками та таблицями, які систематизують ілюстративну та фактографічну базу дослідження.

Актуальність теми визначена необхідністю системного дослідження поняття *відсутність*, що передбачає як впорядковане вивчення вербальних і невербальних засобів репрезентації цієї семантики, так і теоретичні узагальнення щодо когнітивних механізмів формування та трансляції досліджуваного поняття через вторинні репрезентації. Експланаторність поняття *відсутність* полягає в тому, що без нього багато фактів мови не можуть бути пояснені в когнітивному аспекті. Із теоретико-методологічного погляду актуальність дисертації пов'язана із апробуванням комплексного застосування методу прототипного опису й етимологічного аналізу мовного матеріалу, суміщення декількох дослідницьких методологій, зокрема й методології культурного трансферу.

Усе це відкриває нові перспективи дослідження когнітивної семантики, зокрема й абстрактних понять. Безперечно, таке спеціальне дослідження, у якому з'ясується низка теоретичних питань стосовно методів і метамови лінгвокогнітивного опису семантики абстрактних понять, відповідає нагальним потребам сучасного мовознавства і є актуальним.

Наукова новизна роботи зумовлена концептуальними засадами дослідження і полягає насамперед у розробленні нового теоретичного погляду на асиметрію мовної системи, який базується на важливості маркованого поняття *відсутність*. Розроблена О. В. Радчук методологія

поєднує психологічний та історичний аспекти дослідження із соціокультурним. Застосовано також методологію культурного трансферу для виявлення лінгвоспецифічної та ідіонаціональної своєрідності досліджуваних мовних репрезентацій.

Уперше проаналізовано лінгвокогнітивні моделі формування семантики досліджуваного поняття на основі прототипів *нет* і *без*, з опорою на психологічний процес апперцепції встановлено когнітивний зв'язок зазначених прототипів з їхніми репрезентантами – первинними і вторинними номінаціями. Повному кваліфіковано історичні дані появи вторинних номінацій із семою *відсутність*. Вивчено взаємовплив споріднених мов та виявлено нові типи референції та референційні ланцюжки у формуванні репрезентацій аналізованого поняття в російській мові.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона сприяє розробленню міждисциплінарного підходу, який допомагає узагальнити знання про людську мову як феномен. Унеском у розвиток теоретичних засад сучасної когнітології є творче опрацювання багатьох понять фонології, теорії асиметричного дуалізму, учення про асиметричність співвіднесених граматичних форм та їхнє поєднання з методологією прототипного опису лексико-граматичних явищ. Безсумнівне теоретичне і практичне значення має методика прототипного когнітивно-дискурсивного аналізу, яка може бути успішно застосована для дослідження інших абстрактних понять, метапонять та категорій. Плідним надбанням дисертації є розроблення поняття *відсутність* та відповідного метапоняття, яке слід віднести до термінологійного апарату когнітивної лінгвістики, а також підсумкові положення про формування лексико-семантичної й дериваційної експлікації досліджуваного феномена, які поглиблюють розуміння парадигмального характеру системи російської мови, доповнюють словотвірну теорію, учення про внутрішню форму слова, апперцепцію.

Науковий інтерес становить запропонований в рецензованому дослідженні синергетичний підхід, який експлікує цілісне розуміння системи мови, одиниці якої когнітивно зумовлені; вивчення опозиції понять *наявність vs відсутність* та її використання для когнітивного аналізу мовних одиниць, конструкцій, моделей і їхніх мовних репрезентацій, що передають ментальні й культурні особливості носіїв російської мови. Крім цього, дослідження має вагомий науковий результат, одержаний під час розв'язання конкретних завдань, зокрема це стосується зіставлення синхронії та діяхронії, унаслідок чого схарактеризовано когнітивну еволюцію

уявлень про *відсутність* у російській мові, починаючи з довербального розвитку комунікації; аналізу жестів (11 паравербальних засобів) та паремій; вивчення лексико-граматичних феноменів російської мови з урахуванням фактів спорідненої української.

У першій главі «Теоретична платформа і передумови дослідження поняття «відсутність» у російській мові» окреслено досліджувану проблему, обґрунтовано бінарну опозицію *відсутність – наявність*, з'ясовано спільні онтологічні та гносеологічні корені опозитів, їхню значущість для кожного індивідуума в мовному, ментальному й соціокультурному плані. О. В. Радчук умотивовує вибір теорії прототипів (Е. Rosch 1975), переконує в необхідності використання поняття прототип, яке дає змогу створити ієрархію мовних засобів вираження поняття *відсутність*. У першому розділі також розглянуті інші методологічні ідеї, які використовує О. В. Радчук у роботі, пояснюючи їхній вибір.

У другій главі «Методологічні основи дослідження поняття «відсутність» у когнітивному аспекті» визначено перевагу різних методик історичної та синхронічної лінгвістики, сформульовано методологічну базу дослідження, яка полягає в поєднанні синхронічного й діяхронічного підходів до аналізу мовного матеріалу, залученні вчення про апперцепцію в аналізі формування вторинних номінацій, порівнянні семантики й граматичних форм слів у російській та українській мовах.

У третій главі «Процес формування поняття «відсутність» у російській мові (діяхронічний аспект)» О. В. Радчук висвітлює питання виникнення й еволюції поняття *відсутність* у російській мові; ґрунтуючись на вченні О. О. Потєбні, застосовує етимологічний аналіз до генетично близьких опозитів *отсутствие – присутствие, відсутність – присутність*. Аналіз бінарної опозиції з когнітивних позицій надав можливість розкрити глибинні зв'язки цих пар антонімів, простежити розвиток і зміну граматичних форм, пояснити сучасне значення цих понять у системі наукового знання.

Реалізуючи завдання багатоаспектного аналізу, О. В. Радчук вивчає невербальні засоби спілкування, виділяє 11 найуживаніших в російськомовному комунікативному середовищі жестів та визначає їхні значення.

Результати аналізу різноманітного матеріалу, зокрема російських прислів'їв, підтверджують гіпотезу дослідження, що «поняття «відсутність» є одним з базових понять світосприйняття людиною дійсності і, як наслідок, виступає стрижневим поняттям створеної людиною мовної системи, що відбиває її бачення світу». У семантиці російських прислів'їв відображено національний характер, менталітет народу, систему його духовно-моральних цінностей.

Четверта глава «Лексико-семантична і дериваційна експлікація особливостей репрезентації поняття «відсутність» – своєрідна ілюстрація щодо експланаторного потенціалу поняття *відсутність*. Щоб продемонструвати цей потенціал, О. В. Радчук глибоко аналізує семантику багатьох лексем (*вдова, холостяк, сирота, слепой, глухой* та ін.), досліджує процедури вербально-семіотичної діяльності людини, привертає увагу до внутрішньої форми, яка пов'язана з етимологією слова і водночас впливає на структуру його полісемії на синхронному рівні. Етимологічний аналіз допомагає з'ясувати формування нового значення, у якому відбивається нове знання. На особливу увагу заслуговують такі положення: 1) когнітивна діяльність людини передбачає поєднання двох принципів: структурної стабільності і гнучкої пристосовності, при цьому прототип створює стабільний центр; 2) когнітивні причини появи в мові ієрархічної системи засобів вираження досліджуваного поняття пов'язані з принципами надмірності та економії як регуляторів розвитку мовної системи; 3) формування значень еквівалентних ад'єктивів у російській і українській мовах (*безопасный – безпечний*) відбувається по-різному й демонструє автентичність кожної зі споріднених мов; 4) в словотворенні реалізується закон діалектики заперечення заперечення (*небезуспешный – небезуспішний*), який спричиняє формування евфемізмів з конотаціями зменшеності, толерантності, пом'якшення.

У п'ятій главі «Відсутність» у граматичній системі: сутність vs явище» досліджено історичні мовні факти, виокремлено три семантичні типи поняття відсутність на рівні граматики російської мови: *повна відсутність*, тобто ті явища, яких немає і не було в граматичній системі російської мови (наприклад, реалізація повної відсутності через подвійне заперечення або початкова відсутність категорії детермінації); *відновлювана відсутність* граматичної категорії, елемента або форми слова, що з'явилися (наприклад, поява дієприслівників і дієприслівникових зворотів у російській мові періоду пізнього Середньовіччя); *зникнення* будь-яких граматичних форм або граматичних категорій у процесі історичного розвитку мови (наприклад, утрата категорії двоїни або зникнення форми кличного відмінка іменників у російській мові).

У висновках узагальнено основні положення дослідження.

Визначаючи ступінь обґрунтованості наукових положень, викладених у рецензованій монографії, слід насамперед відзначити її солідну наукову основу. У переліку використаної літератури серед 334 позицій є праці українських, західноєвропейських, американських та російських учених, що

свідчать про обізнаність авторки з результатами найновіших лінгвістичних досліджень, які у рецензованій праці набувають подальшого творчого розвитку, стають плідним підґрунтям для створення оригінальних концептуальної і методологічної баз дослідження. Усе зазначене дозволяє стверджувати, що висновки рецензованої праці всебічно науково обґрунтовані і підтверджуються фактичним матеріалом.

Практичною заслугою дослідження О. В. Радчук є те, що воно має вихід у лексикографічну практику опису значень лексем, його результати можуть бути успішно застосовані у подальшому вивченні семантики мовних одиниць, зокрема у вузівських курсах із загального мовознавства, лексикології, дискурсології, лінгвокогнітології та прагмалінгвістики студентам-філологам, іноземним студентам, що вивчають російську мову. Матеріали дослідження також можуть бути корисними для створення підручників із зазначених курсів або науково-популярних видань.

У змістовному та аргументованому дослідженні є положення, які привертають увагу в плані дискусії або ж уточнення, тож дозволимо собі висловити деякі думки критичного характеру.

На наш погляд, щоб досягти більш ясного структурного розуміння надзвичайно складного різноманітного матеріалу, необхідно чіткіше диференціювати мовні явища, що розглядаються в дисертації. По-перше, слід виділити мовні засоби, у семантиці яких відбивається емпіричний досвід носіїв мови, пов'язаний з просторовою (тілесною) орієнтацією людини і виявленням відсутності необхідних предметів, наприклад, води, їжі, даху над головою та ін. Як справедливо зауважує О. В. Радчук, відсутність необхідно виявляється прагматично маркованою, оскільки людині доводиться добувати те, чого немає. Ця оцінка транспонується в семантику багатьох слів і виразів. Семантика морфем, слів, фразеологізмів відбиває когнітивну структуру людини, пов'язану з виявленням *відсутності* необхідного. Це поняття *відсутності* можна віднести до класу об'єктних понять за ступенем абстракції відбитої в ньому інформації.

По-друге, окрім об'єктного поняття першого ступеня абстракції, в дисертації розробляється поняття більш високої міри абстрагування – метаявності *відсутності*, яке не можна змішувати з об'єктним поняттям, оскільки у метаявності відбито мисленеву процедуру, яку робить лінгвіст. Наприклад, «відсутність ознаки предикативності не дає змоги розглядати словосполучення як одиницю одного порядку з реченням, оскільки предикативність є основною і першочерговою ознакою останнього. Саме наявність такої ознаки робить мовну одиницю предикативною, тобто дає змогу співвіднести її з реченням» (с. 22). Це поняття слід віднести до наукового апарату лінгвокогнітології.

Для опису першого поняття термін *сприйняття* є прийнятним, пор.: «Базовим психофізіологічним процесом для формування поняття «відсутність» спочатку є сприйняття» (с. 111). Натомість для визначення метапоняття релевантний, на наш погляд, термін *гештальт* (а не термін *сприйняття*), оскільки саме науковому пізнанню властиві принципи цілісності, структурності, динамічності, системності. На думку М. Вертгеймера, продуктивне мислення – це гештальт-процес: цілісної діє в двох напрямках: приходить до цілісної, погодженої картини і встановлює, яким вимогам повинні задовольняти частини загальної картини. Ці ж принципи – цілісності, структурності, динамічності, системності – частково властиві мові, у цьому й полягає ізоморфізм мови та мислення. Саме завдяки цьому ізоморфізму лінгвіст визначає граматичний нуль як значиму відсутність компонента. Досліджувані у монографії граматичні нулі належать саме до цих збоїв у цілісності структури та системності граматики.

На нашу думку, авторка дещо абсолютизує метапоняття *відсутність* у випадках, коли відносить до нього словозмінний і дериваційний суплетивізм (*ребёнок – дети vs. брать – брать*), говорячи про «відсутність матеріальної повторюваності знака». Пор.: «Дериваційні суплетивні форми виступають, на наш погляд, особливим видом демонстрації поняття «відсутність» на граматичному зрізі мови.

Бінарна опозиція становить результат мовної селекції. Створена нова пара номінативних одиниць розрізняється фонемним і морфемним складом, що виступає відображенням поняття «відсутність»» (с. 219).

Екстенціонал метапоняття *відсутність*, на наш погляд, занадто розширюється, у сферу дії якого включаються явища історії мови, подані в рубриці «відновлювана відсутність». Пор.: «*відсутність* граматичної категорії, будь-якого елементу або форми слова, що з'явилися, тобто коли внаслідок мовних процесів відбулися заповнення порожнечі в системі або зміна структури всередині системи (наприклад, поява дієприслівників і дієприслівникових зворотів у російській мові періоду пізнього Середньовіччя)» (с. 193–194). О. В. Радчук наводить багато прикладів з історії мови: перерозподіл імен за типами відмінювання; становлення єдиної форми минулого часу в російській мові та ін. За цією логікою до *відсутності* можна віднести всі історичні зміни – історичні чергування звуків, явище фузії на морфемному шві, омонімію та багато інших феноменів мови. У цьому випадку обсяг поняття розширюється, натомість за відомим логічним законом зміст його нестримно звужується. Кожна наукова ідея має бути обґрунтована, тоді вона повноцінна і плідна, але, зведена в ранг світового закону, вона позбавляється змісту.

Висловлені зауваження та побажання носять здебільшого рекомендаційний і частковий характер і не впливають на загальну високу оцінку рецензованої праці.

Вважаємо, що рецензована монографія відзначена науковою та методологією зрілістю, носить системний та цілісний характер. Вона є присутнім внеском у подальший розвиток лінгвістичної семантики, лінгвокогнітології, дискурсології, накреслює перспективу вивчення різних мовних одиниць у когнітивному аспекті, має беззаперечне теоретичне й практичне значення.

Olena Cherntsova, Doctor of Philology, Associate Professor of the Russian Language Department V. N. Karazin Kharkiv National University (Svobody Sq., 4, Kharkiv, 61022, Ukraine); e-mail: e.v.cherntsova@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-1579-7070>

На пошану

Юрій Миколайович Безхутрий: життя, віддане університетові

Слово про педагога, науковця, патріота

Життя Юрія Миколайовича Безхутрого понад пів століття було пов'язане з Харківським університетом. У далеких 1960-х роках він переступив університетський поріг, ставши студентом філологічного факультету.

Потім були аспірантура, плідна праця на кафедрі історії української літератури викладачем, доцентом, професором, завідувачем кафедри (1988–2016). Також був заступником декана з наукової роботи (1979–1983), з навчальної роботи (1983–1998). У 1998 Юрій Миколайович очолив факультет.

Усі ці роки були наповнені турботою про молоде покоління. Студенти з великою увагою й цікавістю слухали натхненне слово Юрія Миколайовича про науку людинознавства, поринали у світ слова, вчилися читати й аналізувати прочитане. Багато поколінь студентської молоді згадують його лекції з базових курсів: «Вступ до літературознавства», «Теорія літератури», «Історія української літератури ХХ століття», з авторських спецкурсів «Актуальні проблеми сучасного літературознавства», «Художній світ Миколи Хвильового»; згадують роботу в наукових семінарах «Стильове багатоманіття сучасної української прози», «Українська проза 20-х років ХХ століття». Лекції, глибокі змістом і доступні формою, змушували думати, не пропонували готові схеми розвитку літературного процесу, натомість вчили копіткої праці з книгою. А головне – виховували людину-патріота, що нестиме в маси українську мову, літературу, культуру.

У 1984–1986 і 1993–1995 роках Юрій Миколайович викладав курс «Українська мова, література і цивілізація» в університеті Париж-8 (Франція).

Юрій Миколайович Безхутрий – знаний в Україні та за її межами науковець, автор понад 200 публікацій, зокрема двох монографій: «Хвильовий: проблеми інтерпретації» (2003), «Художній світ Миколи Хвильового» (2005).

У 1977 році захистив кандидатську дисертацію «Творчість Олександра Ільченка (проблеми індивідуального

стилю)»; у 2003 році – докторську дисертацію «Художній світ Миколи Хвильового».

Він – учасник численних всеукраїнських, міжнародних наукових конференцій з актуальних проблем літературознавства.

Також він виховав понад 20 аспірантів; консультував двох докторантів, які стали продовжувачами кращих традицій Харківської філологічної школи.

Усе своє трудове життя Юрій Миколайович Безхутрий працював і як адміністратор, зокрема останні 24 роки – деканом філологічного факультету. Його стиль керівництва – доброзичливість, толерантність, демократичність, але разом із тим вимогливість, що дозволило створити на факультеті атмосферу філологічної спільноти, яка успішно вирішує найрізноманітніші науково-педагогічні, виховні завдання.

Багато років Юрій Миколайович очолював на факультеті спеціалізовану вчену раду із захисту кандидатських дисертацій, був членом експертної ради при МОН України, був головним редактором «Вісника ХНУ імені В. Н. Каразіна (Серія: Філологія)», членом редколегії наукового видання «Філологічні трактати» (Сумський державний університет). З-під його пера вийшли десятки відгуків на дисертації й автореферати, рецензії на наукові публікації й художні твори.

Сумлінна праця Юрія Миколайовича була відзначена орденом «За заслуги» третього ступеня за значний особистий внесок у розвиток національної освіти, підготовку кваліфікованих фахівців, багаторічну плідну діяльність та високий професіоналізм; відзнакою «Заслужений працівник освіти»; він – лауреат премії ХНУ імені В. Н. Каразіна першого ступеня.

Сьогодні Юрій Миколайович іде на заслужений відпочинок. Ми щиро вдячні нашому дорогому колезі й вчителю за розбудову факультету, професіоналізм, мудрість, адміністративний талант, вишуканий естетичний смак, людяність і патріотизм. Проводжаючи його з Alma Mater, ми, його друзі, однодумці, зичимо йому реалізації творчих планів, здоров'я, натхнення, нових відкриттів, наснаги і Перемоги. Завжди чекатимемо його на факультеті, який він майже чверть століття очолював, ведучи до зростання й звершень.

З роси і з води Вам, дорогий Учителю!

